

MAGYAR KERESKEDŐK KÖNYVTÁRA.

SZERKESZTI: DR. SCHACK BÉLA.

II. ÉVFOLYAM.

8. FÜZET.

KLAUZÁL GÁBOR

== AZ ELSŐ MAGYAR ==
KERESKEDELEMÜGYI MINISZTER

ÉS KÖZGAZDASÁGI REFORM-KÜZDELMEINK.

ÍRTA

SZMOLLÉNY NÁNDOR

R. TANÁR A SZEGEDI FELSŐ KERESK. ISKOLÁBAN.

BUDAPEST.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
I. Az alkotmány visszaállítása	5
II. Klauzál Gábor fellépése	15
III. A nemzeti szabadelvű irányzat... ..	23
IV. Klauzál Gábor vezérszereplése	30
V. Az újjászületett Magyarország	41
VI. A szabadságharc után	51
VII. Klauzál minisztersége, élet- és jellemrajza	55

ELŐSZÓ.

Magyarország politikai helyzete mindinkább megköveteli, hogy erős, független közgazdasági közvéleménye legyen, mely rendezés alatt álló, vagy rövidebb-hosszabb időközökben szerződésszerű változásnak kitett anyagi ügyeinkben helyes, okszerű állást tudjon elfoglalni.

Igaza van Enyedy Lukácsnak, hogy Magyarország elmaradottságának okai között nem épen utolsó helyen áll az, hogy a közgazdasági kérdésekben nincsen erősen lüktető közvéleménye. A mily könnyű — úgymond — megmozdítani a közszellemet közjogi sérelmi ügyekkel, oly megkövesült közönyösséggel találkozik az, aki anyagi megkárosítására figyelmezteti a nemzetet.

Azt a tagadhatatlanul javult helyzetet, amelynek áldásait kereskedelmünk s iparunk ma élvezzi, hosszas, nehéz küzdelemmel vívták ki jobbjaink. Korszakalkotó tevékenységük az 1825/27-i országgyűlésen kezdődik s az utolsó rendi országgyűlésen, 1847/48-ban nyer betetőzést.

Jelen munka, mely a kereskedelem és ipar gyakorlati embereinek van szánva, e nagy korszakot öleli föl vázlatosan s ennek keretében jobbjaink közül is a legjobbnak, KLAUZÁL GÁBOR-nak, az első független magyar felelős minisztérium földművelési-, ipar- s kereskedelemügyi miniszterének tevékenységével, élet- és jellemrajzával foglalkozik.

A nagy férfiú küzdelméből, páratlan hazaszeretetéből s acélnál is szilárdabb jelleméből merítsünk példát, hogy hazánk boldogításán hasznosan közreműködhessünk.

Szeged, 1903. október hó.

SZMOLLÉNY NÁNDOR.

KLAUZÁL GÁBOR.

I.

AZ ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSA
ÉS ÚJÍTÁSOKRA IRÁNYULÓ MOZGALOM.

A 17. század fölkelései, amelyek a nemzeti királyság visszaállítását célozták, az 1711-i szatmári békével bevégeződtek. A nemzet erkölcsi s vagyoni erejét a hosszú harcok teljesen kimerítették, úgyannyira, hogy III. Károly és utóda Mária Terézia úgyszólván akadály nélkül vonhatták be Magyarország területét a tervezett nagy birodalom keretébe.

Ha József nem erőszakoskodik s kalap helyett felteszi fejére Szent-István koronáját, ma talán német szó hallik az Alföld pusztáin is. Ámde nem számított a magyar természetével, aki erőszakra erőszakkal, dacról daccal felel.

Közben kitört a francia forradalom, amely a tespedő nemzetet álmából felrázta és az elégedetlenség tüzét felszította.

Noha száz oka volt a nemzetnek a francia forradalom győzelmes vezéréhez, majd császárához, Napoleonhoz csatlakozni, mégis megmaradt hagyományos királyhűségében. De mi volt érte jutalma? Az osztrák pénz behozatala, az ország beolvasztása

az ausztriai birodalomba, a független pénz- és gazdasági ügyeknek a bécsi kamara alá rendelése s a nemzet ősi jogainak elkobzása.

Hiába zúgolódott a nemzet a bécsi kormány ellen, ez csak folytatta törvénytelenégeit s hallani sem akart az országgyűlés összehívásáról. Erőszakkal szedte be a katonaság részére szükséges terményeket, adót vetett ki s katonaságot toborzott törvényes felhatalmazás nélkül.

Emellett az országot inség, árvíz, járványos betegségek sujtották, amelyek az úgysis csekély belső forgalmat teljesen megbénították. Kivitelünk a forgalmi eszközök hiánya miatt s mert a határ-vámok Ausztria gyáriparának kedveztek, egészen megakadt.*

Az elégedetlenség ezért oly magas fokra hágott, hogy már-már újabb felkeléstől kellett tartani, amikor a király 1825-re Pozsonyba összehívta a tizenhárom év óta szünetelő országgyűlést.

Ez az országgyűlés volt kiinduló pontja a későbbi nagy küzdelmeknek s szabadelvű vívmányoknak; itt kristályosodtak ki azok a hatalmas eszmék, amelyek alapján az új Magyarország felépült.

Mintha háromszázados álmából ébredt volna fel a nemzet s megszibbadt erejét a hosszú szunynyadás megedzette volna. Főuraink s köznemeseink a nemzeti szellem oltárán jelentősnél-jelentősebb áldozatot hoztak. Költőink, íróink a nemzeti nagyságról s hivatásról már nem mint sejtelemről, nem mint ábrándról, hanem mint valóságról kezdtek zengeni; jobbjaik már erősbült hittel látták a nemzet feltámadását, az ország felvirágzását, a nemzeti egység megteremtését; közgazdáink re-

* L. DARÓCZI. A kereskedelem története. (Magy. Kereskedők Könyvtára, I. évf. 2. füzet).

mélni kezdték a földművelés, kereskedelem és ipar fellendülését.

Pedig úgy tetszett az országgyűlés kezdetén, hogy ismét csak közjogi sérelmek hangoztatása, régi, bár nem alaptalan panaszok felhánytorgatása, a kormány ellen enyhébb és keményebb támadások intézése lesz napirenden ezen is. S hogy nem így lett, azt főkép Széchenyi István grófnak köszönhetjük, akit honmentő munkájáért, izzó hazaszeretetéért népe a legszebb jelzővel tisztelt meg, a *legnagyobb magyarnak* nevezvén el őt.

I. Ferenc király 1825. július 3-án kelt levelével hívta össze a rendeket s szeptember 15-én nyitotta meg Pozsonyban az országgyűlést. Tagjai *udvari* meg *ellenzéki* pártra oszoltak, bár határozott, eszmék alapján épült programja még egyiknek sem volt. Az első támogatta, a másik támadta a kormányt.

Elsőbben az ú. n. királyi előadások, helyesebben kormányjavaslatok kerültek napirendre, amelyek a rendek teendőinek irányát voltak hivatva megszabni, megjelölvén azokat a nevezetesebb tárgyakat, amelyeket elintézniök s törvényjavaslat alakjában királyi jóváhagyásra felterjeszteniök kell.

A felirati vitában, amely felelet volt a királyi előadásokra, a legkiválóbb ellenzéki szónokok vettek részt. A vita éles, mondhatni elkeseredett hangon folyt. Nem is csoda. Hisz tizenhárom év összegyűlt közjogi sérelmét kellett a nemzetnek szóvá tenni s emellett még valamit alkotni is.

Valamint a vízbe dobott kő hullámgyűrűi hovatovább messzebb-messzebb terjednek: úgy hozták az országgyűlési viták mozgalomba a nemzet terjedelmes rétegeinek lüktető erejét. A hangoztatott nagy reformeszmék mind szélesebb körben váltak ismertekké és kedveltekké.

A társadalmi és politikai élet széles alapokon indult rohamos fejlődésnek. Jelszavak, eszmék, tervek születtek s terjedtek el hihetetlen gyorsasággal, s ami még örvendetesebb volt, férfiak jelentek meg a küzdőtéren, hogy támogassák, diadalra segítsék az eszmék és alkotások békés forradalmát.

A pangó közgazdasági élet ütőerei friss vért kapnak s hatalmas löktetésben jelzik a nemzet közeledő újjászületését. A mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén új eszmék, új vívmányok jelennek meg s hódítanak tért. Az első régi tespedtségéből kiemelkedik, a nyerstermelés átalakul mezőgazdasági iparrá, az ipar kezét fog a kereskedelemmel, ez pedig amazok boldogítására indul el útján. Pénz- és hitelgazdaság lép a nyerstermelés helyébe, s a százados elmaradottságból egy szabad állam körvonalai kezdenek kialakulni.

Mindez átalakulásnak a felirati vita adott bőseges táplálékot. Az ellenzéki rendek a magyar nyelv hivatalos használatát a nemzet tapsa mellett sürgették. A forgalmi bilincsek széttörését: a határ- és közbeeső vámok, harmincadok átalakítását, a vámtételeknek a magyar nemzet kívánsága szerint való módosítását erélyesen hangoztatták. Követelte az ellenzék a kereskedelem béklyóinak széttörését, nyers terményeinknek nyugat felé való könnyebb kivitelét. Magyar bort például akkoriban csak úgy lehetett Ausztrián keresztül nyugat felé szállítani, ha ugyanoly mennyiségű osztrák bort exportáltak vele együtt. Követelte Fiuménak szabad kikötővé tételét s nagy kikötő-várossá való berendezését. Az utak építésére országos alap létesítését javasolták, amelyből fő-közlekedővonalak lettek volna kiépítendőek. Az ellenzékiek az egész forgalom központjául Pestet szemelték ki, honnan nyugat és

délkelet felé épült volna ki a közlekedés fővonala: az egyik Ausztria felé, a másik a Fekete-tenger irányában. Emellett csatornák építését, a vizek szabályozását s a hajózás megkönnyítését szorgalmazták.

Nem került ki figyelmüket a *hitel* kérdése sem. A porosz földbancok mintájára birtokos bankok létesítését követelték a kormánytól, amelyek a hitelre szorult földbirtokosok kívánságát elégették volna ki.

Egyik fő kereskedelmi cikkünk a *dohány* minőségének megjavítását is beleszótték a felirati vitába.

Hogy iparosaink kellőleg művelődjenek s a honi ipar megteremthető legyen, külföldről műiparosok betelepítését ajánlották oly módon, hogy a települők illő országos jutalomban részesültek volna.

Követelték továbbá az adós és hitelező között való viszony rendezését, akképen, hogy a törvény előtt az adós és hitelező egyenlő elbánásban részesüljön s az adósnak ne legyenek kedvezményei.

A nemzetnek egyik legnagyobb sérelme a pénzügy közössége és ziláltsága volt. A bécsi kormányzat nagyon rosszul gazdálkodott, adósságot adósságra halmozott s emellett mégis örökös pénz-zavarban szenvedett. Jövedelmi forrásait önmaga torlaszolta el, amikor kereskedelmi és vámpolitikájával egyedül Ausztria tartományainak kedvezett, Magyarországot meg elzárta a külföldtől, hogy hatalmában tarthassa. De mit csinált volna hazánkkal, ha terve sikerül s mi egészen elszegényedünk? Mert szegény adós rossz adós, gazdag adós jó adós. Mi pedig adósai, rossz adósai voltunk Ausztriának, Ausztria dédelegetett, állampénzen felnevelt iparának és kereskedelmének.

Az 1816-ban engedélyezett *Nationalbank* ebből az örökös pénzügyi bajokból volt hivatva Ausztriát kiségetni. Működését természetesen Magyarországra is kiterjesztette, az országgyűlés meghallgatása nélkül, tehát törvénytelenül; jegyeinek biztosítására pedig a magyar királyi bányák ércjövödelmét is lekötötték.*

A rendi ellenzék ezek miatt a felirati vitában erősen megtámadta a kormányt. Követelte a pénzügyek rendezését, a törvénytelen papírpénznek a forgalomból való kivonását s törvényes ércpénzzel való kicserélését. A magyar nemzet — hangoztatta az ellenzék — a papírpénzt soha sem ismeri el törvényesnek. Ezért még a nemes ércek kivitelét is eltiltandónak ajánlották.

A francia háborúk meg a rossz gazdálkodás Ausztriát rengeteg adósságba sodorták. A rendi ellenzék kijelentette, hogy ezt az adósságot közösek nem ismeri el: Ausztria csinálta, ő fizesse meg.

Az adót eddig az országgyűlés meghallgatása nélkül róttá ki és szedte be a bécsi kormány. Az ellenzék az adó megszavazására egyedül az országgyűlést tartotta illetékesnek. Jellemző, sőt az idők jele, hogy két kiváló szónok: Somssich Pál és felsőbüki Nagy Pál, már a nemesek bizonyos fokú megadóztatását is hangoztatta.

Az ellenzéki szónokok tudásuk és ékesszólásuk tárházát vitték be a felirati vitákba, amelyek, ha nagyobb eredményt nem is mutathattak fel, mindenesetre előkészítették a talajt a jövő átalakulásokra.

A felíratra válaszoló királyi leirat 1826. április havában érkezett a nemzethez. Ebben a bécsi kor-

* L. HAVAS MIKSA, Az Osztrák-Magyar Bank. (Magyar Kereskedők Könyvtára, I. évf. I. füz.)

mány a sérelmek említését mellőzte, a nagy újításokról meg épen hallgatott. Egyedül az adóügyben tett nyilatkozatot, hogy t. i. az országgyűlés ezt mielőbb rendezze, mert a kormányzatnak pénzre van szüksége. A rendek nem tágítottak, a bécsi kormány sem. Minden maradt tehát a régiben.

Talán annyi sem történt volna mint amennyi történt, ha a társadalom nem segít tolni a haladás szekerét. Széchenyi István gróf — ki ezen az országgyűlésen jelent meg először mint a felső tábla követe — volt az, aki ezt a szekeret elindította.

Kaszinókat, társas egyesületeket alapított, amelyek segítségével a társadalmat, a nemzet zömét kívánta harcba vinni eszméi támogatására.

Felhívására rövid idő alatt számos gyár, közte posztó-, szesz-, selyem-, cukorgyár létesült. Utak, csatornák épültek. Buzdítására s a kormány ellenzése dacára kezdetét vette a közgazdasági átalakulás. Odaadó támogatói a főrendek között is akadtak, mint WESSELÉNYI MIKLÓS báró, SZÉCHENYI egyik legmeghittebb barátja, BATHYÁNY KÁZMÉR és LAJOS grófok, KÁRÓLYI LAJOS gróf, továbbá KLAUZÁL IMRE, a kiváló nemzetgazda, stb.

E korszakbeli alkotásai azonban csak kezdetei voltak egy szebb jövőnek.

Az 1825/27-i országgyűlés, amelyhez a nemzet annyi reményt fűzött, meddő maradt. A kormány hallani sem akart az újításokról s mindössze a viták folyamán felmerült eszmék gyors elterjedése keltett reménységet, hogy jönni fog egy jobb kor. Ez az idő is csakhamar elérkezett.

Az 1830-i országgyűlés sem mutathatott fel nagyobb eredményt, már rövid tartama miatt sem, bár a némileg már megalakult közgazdasági közvélemény erősen harcolt a SZÉCHENYI ISTVÁN és is-

kolája újításaiért. Mit is alkothatott volna szeptember 8-tól december 30-ig, amikor annyi volt a teendő!

Széchenyi, látva a rendi képviselők iránytalanságát s a kormány idegenkedését minden újítástól, tollal is megkezdte nemzetmentő munkásságát.*

Első munkája *A lovakról* című szerény kis tanulmány volt (1828.) Azonban csakhamar oly nagy szabású munkákat bocsátott közre, amelyek megteremtői lőnek a magyar nemzeti közgazdasági irodalomnak. Valóságos forradalmat idézett elő könyveivel; ezek, amilyen gyors egymásutánban jelentek meg, oly merész újításokról szóltak s oly óriási anyagot öleltek fel.

Ez időben három nevezetes munkája jelent meg. Első a „*Hitel*“ (1830), amely bebizonyítja, hogy bajaink kútforrása a meddő sérelmi politikát űző rendszerben s ezzel kapcsolatos tétlenségben van. Iliába okoljuk mindenütt a kormányt, bár bűnös az, de nem egyedül. A nemzet vezetői is azok. Ne panaszokkal hozakodjanak elő; ne pazarolják el a drága és soha vissza nem térő időt, amiből a nemzetnek gyakorlati haszna soha nem lesz: hanem iparkodjanak lerombolni a rendi bástyákat, küzdjék le előítéleteiket, vetkőzzék le maradiságukat, tanuljanak, haladjanak s haladásra buzdítsanak. A multon ne keseregjünk, a jelent ne áldozzuk fel a multért s szerezzük meg a jövőt. Mert—úgymond: *Magyarország nem volt, hanem lesz!*

Magyarországnak legnagyobb baja, mondja Széchenyi e művében, hogy hitele nincs s pénzügyei a lehető legrosszabbak. — Megfúl a nemzet

* L. KOLTAI VIRGIL dr., Széchenyi István közgazdasági eszméi. (Magy. Kereskedők Könyvtára, II. évf. 2. füz.)

a saját zsírjában; agyondolgozza magát s munkájából semmi haszna. A föld értéktelen mert kötött, a földesúr ennél fogva beruházásokra képtelen. Iparunk, kereskedelmünk nem sokkal több a semminél. Erős, hatalmas lehetne a magyar nemzet, de nem fejtheti ki erejét.

Birtokintézményünk ósdi, a mai kornak meg nem felelő. Dézsma, robot, a föld oszthatatlansága, árszabások (limitáció) és a céhrendszer a szabad fejlődést, haladást meggátolják.

A nemzet apró részekre van tagolva. Nincs ami egybe olvassza. Osztályokra van szakadozva s hiányzik belőle az egységre, társulásra való szellem, törekvés.

Közlekedő eszközeink gyarlók: szárazföldi s vízi utaink hiányoznak, fölös terményeinket el nem szállíthatjuk; iparunk, kereskedelmünk nincs.

Amily gazdagok vagyunk természeti s munkakerőben, oly szegények vagyunk tőkében, pénzben. Vállalkozó szellem alig található, az is félénk. A központi kormánytól megállapított s érdekeinkkel ellenkező vámok oly súlyosak, hogy terményeink kivitele lehetetlen.

Javasolja, hogy szervezzük a hitelt; új utak építését sürgeti, jó közgazdasági törvényeket követel, az ősiség pedig eltörlendő.

A pozsonyi országgyűlésen, mint SZÉCHENYI látnoki lelke megjövendölte, ismét csak közjogi sérelmek kerültek napirendre s így közgazdasági alkotások nélkül oszlott széjjel az év végén. A viták inkább csak előkészítették a jövő átalakulásokat. Elhatározták azonban, hogy 1831-ben új országgyűlés hívassék egybe az újítások tárgyalására.

DESSEWFFY JÓZSEF gróf vitázó könyvére, másrészt hogy a Hitel egyes, nem egészen világos, itt-ott félreértett vagy épen félremagyarázott irányelveit kifejtse — Széchenyi megírta a *Világot*. Híveinek számát ez a munka még jobban szaporította, akik csak az időt és alkalmat keresték, hogy mint tömör párt lépjenek ki a küzdő térre.

II.

KLAUZÁL GÁBOR FELLÉPÉSE.

Az 1830-i országgyűlés gyors berekesztése után az újíto eszmék nem szüneteltek; terjedtek, érlelődtek a társas körökben, amelyek száma rohamosan gyarapodott.

Már a megyegyűlések s különösen a követi utasítások vitái megmutatták a jövő 1832—36-i országgyűlés képét.

Két erős áramlat küzdött egymással: az ekkorra már kialakult *kormánypart* (konzervatívok) s az alakulásban levő *újíto-part* (liberálisok). Mindkét pártnak, de különösen az utóbbinak kitűnő emberei kerültek föl a táblára:

DEÁK FERENC zalamegyei, KÖLCSEY FERENC szathmármegyei, BEÓTHY ÖDÖN biharmegyei, KLAUZÁL GÁBOR csongrádmegyei új követek mellett a régiak jeles gárdája: DEÁK ANTAL-ból, FELSŐBÜKI NAGY PÁL-ból, PÁZMÁNDY DÉNES-ből, PERÉNYI GÁBOR báróból, BALOGH JÁNOS-ból, BEZERÉDY ISTVÁN-ból, RAGÁLYI TAMÁS-ból, BORSITZKY ISTVÁN-ból, PRÓNAY JÁNOS-ból, SOMSSICH MIKLÓS-ból, BERNÁTH ZSIGMOND-ból s másokból állott.

A követi utasítások nagyobb részét szabadelvűek voltak. A sérelmek közt a magyar nyelvnek a főrendeknél és a kancelláriánál divatba hozatala,

az országgyűlésnek Pestre való áthelyezése, a magyar ezredek hazahozatala, a vámügy, amely Magyarországot tönkre teszi s gyarmattá süllyeszti le, s az úrbéri ügy uralkodtak a felirati vitákban.

KLAUZÁL GÁBOR* ez alkalommal először jelent meg a követi táblán. Már az 1825/27-i követválasztásnál forgalomba került neve. Ugyanis, amikor KÁRÁSZ BENJÁMIN főszolgabíró 1826 június havában a követségtől visszalépett, a főispán-ajánlotta négy követjelölt között KLAUZÁL GÁBOR neve sem hiányzott. Ámde ekkor nem őt, hanem RÓTH JÓZSEF táblabíróvá választották meg.**

Csongrád KLAUZÁL GÁBOR fellépése óta a legliberálisabb megyék közé tartozott. Már az 1825/27-i országgyűlésre adott követi utasításai komolyak, önérzetesek voltak. Megbírálták a kormány törvénytelen eljárását a katona-szedés s katona-adó behajtása miatt; sürgették az ország anyagi és szellemi érdekeinek istápolását stb. Alkotmányellenesnek nevezte a követi utasítás a kormány 1816-ban kelt ama rendeletét, amely a Nationalbank jegyeinek biztosítására a magyar királyi bányák jövedelmét kötötte le.

Az 1830-i országgyűlési követválasztásnál Csongrád megye nemessége tekintélyes pártot tömörített KLAUZÁL GÁBOR köré, úgyhogy KÁRÁSZ BENJÁMIN és BENE JÓZSEF követek közül ez utóbbival szemben csak kevés szavazattal maradt kisebbségben.

Csongrád megye ellenzékének megújuló bizalmából KLAUZÁL mind az 1832/36-i, mind a következő két 1839/40. és 1843/44-i országgyűlésen képviselte vármegyéjét.

* SZINNYEY JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. Bpest, 1898 (49. füzet) 475—79. lap.

** ZSILINSZKI MIHÁLY: Csongrád vármegye története. Bpest, 1900. III. köt. 3. lap.

Az 1832/36-i országgyűlésre azért választotta meg Csongrádmegye nemessége, mivel: „Alapos ismeretei, lángoló hazaszeretete, kitartó munkássága, férfias jelleme s mérsékelt szolid modora előtt önkényt meghajolt a vármegye többsége.“ *

Követtársával, BENE JÓZSEF főjegyzővel, a befolyásával készült követi utasítást 19 pontba összefoglalva kapta meg; ezek között az országos sérelmek orvoslása, a magyar nyelv művelését célzó 1830. évi VIII. t.-c. kibővítése, illetőleg a magyar nyelvnek a hivatalokban való kötelező használata, az országgyűlési naplók magyar nyelven való vezetése, a Magyar Tudós Társaság gyarapítására további 200.000 pengő forintnak, a magyar nyelvnek a föld népei között való terjesztésére 400.000 p. forintnak megszavazása, nemkülönben Erdélynek Magyarországgal való összekapcsolása szerepel.

Az úrbéri ügyekben KLAUZÁL GÁBOR nem értett egyet küldőivel s a nemesi előjogok feladása mellett harcolt, úgyhogy emiatt a követségtől vissza is akart lépni s csak az alispán felvilágosító levelére állott el szándékától.

Az országgyűlésen megjelenve KLAUZÁL, annak egy csapásra a legbefolyásosabb s a legragyogóbb tehetségű vezértagja lőn, aki minden haladó és ellenzéki kérdésben lelkes, megnyerő szónoklatot tartott. A sérelmes politika nehéz harcaiban hősileg s fáradhatatlanul küzdött.

De ejtsük sorát az országgyűlés munkálkodása jellemzésének. Pozsonyban 1832. december 20-án Ferenc király megnyitotta. Nagy reményekkel nézett a sokat szenvedett nemzet e gyűlés elé, mert az újító eszmék annyira megérlelődtek, hogy a kormánynak is lehetetlen volt már előlük kitérni.

* L. ZSILINSZKY MIHÁLY fentidézett művét, 20. lap.

A haladás képviselője természetesen SZÉCHENYI ISTVÁN gróf volt, aki fokozott eréllyel látott eszimei megvalósításához. Tudta, hogy ennek az országgyűlésnek nagy dolgokat kell művelni s lázas lelke a munkában nem ismert határt.

Az országgyűlésen nyilvánított királyi kívánások között első helyet foglalt el az úrbériség kérdése. Bár a nemesi kiváltságoknak még mindig sok szószólója akadt, akik ragaszkodtak ahhoz, hogy a föld a földesúré s a jobbágyé csak a haszon, mindazáltal az 1790. évi úrbéri választmány munkálatait elővették s célszerű, a kor követelményeinek megfelelő újításokkal bővítették ki. Kiterjesztették abban a jobbágyok költözködésének szabadságát, a földre fektetett javakat a megmunkáló részére ítélvén; a robot megválthatását kimondták, a községeket feljogosították bíróválasztásra s a földesúr bíraskodásának hatáskörét ezzel egyidejűleg megszorították; biztosította továbbá a javaslat a jobbágy vagyoni s személyi sérthetlenségét, a községi bíraskodás körébe utalván minden e téren támadt perlekedést.

A jobbágyok váltsága kiváló elméket foglalkoztatott; a tábla legjelesebbjei szálltak érette síkra, közöttük KLAUZÁL GÁBOR, aki 1833. november havában fényes beszédet tartott a föld népe érdekében.

A korona a javaslatot túlságosan szabadelvűnek találta s visszavetette. A visszautasító leirat vétele után új tárgyalást kezdett a tábla s legkitünőbb szónokai léptek sorompóba a nemzet zömének felszabadításáért.

KLAUZÁL GÁBOR ez alkalommal — 1833. dec. 30-án — a következőleg nyilatkozott az örökváltás ügyében: „A jamaikai rabszolgáknak azt a jogot adták, hogy törvényes bírótól függjenek; a

muszka cár a besszarábiai jobbágyoknak jogokat adott; csak mi nem akarunk a parasztnak jogot adni. Adja Isten, hogy a kormány ily értelmű tanácsosainak javaslatait soha meg ne bánja.“*

Az igazságos küzdelem hiábavaló volt, mert különösen a főrendek a legmakacsabb ellenállást fejtették ki a szabadelvű eszmékkal szemben. Az úrbéri javaslat a felső tábla ellenállása miatt csak a legszelidebb alakban emelkedett törvényerőre.

Az ősiség ügyét is nagy érdeklődéssel tárgyalták az 1832/36-i országgyűlésen, de a többség az időt ennek eltörlésére még nem tartotta elérkezettnek, mivel rendszeres polgári törvénykönyvünk még nem volt.

A jobbágyság megmentésére irányult az 1836. évi IV. és V. t.-c., amelyben kimondották, hogy a jobbágytelkek szétdarabolhatlanok.

A forgalom, kereskedelem és ipar emelésére szolgáló újításokat SZÉCHENYI ISTVÁN gróf kezdte s 1833-ban a Tiszán maga vezette fel az első *Duna* nevű gőzhajót s felhajózott vele egészen KLAUZÁL GÁBOR megyéjéig, Csongrádig, ahol lelkesen fogadták a nagy újítót. Mint egy történetíró írja, a gőzhajó látása a Tisza folyó mentén fekvő városok és falvak lakosságánál leírhatatlan benyomást szült. Az egykorú feljegyzések szerint: „A rácok hallgatva bámulnak s feleségeik keresztet hánynak magukra, a magyarok pedig lármázva örülnek s gyalog, lóháton, kocsin versenyezve futnak velünk a hajónkkal.“*

SZÉCHENYI ISTVÁN gróf 1834—36-ig számos cikket közölt a gőzhajózásról, 1833-ban pedig,

* HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történetéből. I. kötet, 402. lap.

** REIZNER JÁNOS: A régi Szeged. Szeged 1884; 21. l.

kisebb munkáit nem említve, *Stadium* címmel ismét nagyhatású könyve jelenik meg, amelyben az ősiség eltörlését, hiteltörvények alkotását, a nem nemesek birtokszerzési jogának megadását, a törvény előtti egyenlőséget, az általános megadóztatást, közlekedő vonalak kiépítését, a céhek, regalék és árszabások eltörlését, az ipar és kereskedelem szabaddá tételét sürgeti.

A könyv nagy hatást tett a követekre s KLAUZÁL GÁBOR későbbi tevékenységének is hatalmas irányítója lön.

Az országgyűlés 1834-ben meg is alkotta az ideiglenes hiteltörvényt, addig míg az ősiség eltörlését kimondja.

I. Ferencnek 1835-ben történt halála után beállott változásokat a központi kormány rendszerváltoztatással akarta összekötni. Különösen a szabadelvű irány s ennek leglelkesebb képviselője: WESSELÉNYI MIKLÓS báró volt szálfka a szemében. A kiváló hazafit 1835. május 4-ére megidézték a jobbágyok örökváltsága ügyében Szathmármegye közgyűlésén mondott beszéde miatt s pere egész 1838-ig elhúzódott. Ezzel a politikai perek METTERNICH KELEMEN herceg kancellár sugalmazása következtében napirendre kerültek.

Az ingerültség emiatt tetőpontra hágott. Klauzál Gábor küldői, a csongrádmegyei nemesek, felírnak az országgyűléshez WESSELÉNYI MIKLÓS báró perbefogatása ügyében, egyben helyeslik Klauzál Gábor eljárását, amidőn felszólalt Bars követének, BALOGH JÁNOS-nak Wesselényit védő beszédjeért történt elfogatása miatt.

A kormány, amely Klauzál Gábort is rendszeresen üldözte szókimondó, bátor magatartása miatt, küldőiben támadta meg személyét. Erősen megdorgálta Csongrádmegye nemességét, mire az

egész forradalmi hangon felelt vissza s a király hűtlen tanácsosainak felelősségre vonását követelte.

A megye feliratának éle a Klauzál Gábort üldöző kormánynak szólt. Egyben pedig a megye fényes elégtételt adott az országgyűlésen immár nagy szerepet játszó követének, mert mikor az országgyűlés befejeztével hazaérkezett, lelkesen fogadta „s tiszteletük szíves és barátságos érzésük bővebb és látható bebizonyítása tekintetéből egy díszes és őszinte indulatjukat örökítendő emlékjellel tisztelték meg, követségéből visszatérte után és minden alkalommal, minden tárgyban maga iránt kötelezni meg nem szűnő táblabírájukat.“ *

Klauzál Gábor ki is érdemelte nemcsak vármegyéjének, hanem az országnak is háláját, mert hatalmas befolyása révén az 1832/36-i országgyűlés sok fontos törvényt hozott, amelyek a közgazdaság emelkedésének nagy lendületet adtak. Bár SZÉCHENYI ISTVÁN gróf volt ezeknek a kezdeményezője, de Klauzál Gábor sohasem hiányzott a hűséges munkatársak közül s amikor kellett, érvényesítette nagy tudását, tapasztalatait a forgalom, ipar, kereskedelem és földművelés fellendítésére.

A Tisza- s Duna-hajózás érdekében megindított mozgalmat Klauzál Gábor a legmelegebben támogatta s különösen pártolta *Szeged városnak* az országgyűlés elé terjesztett, VEDRES ISTVÁN mérnök által készített azt a tervét, amely a duna-tiszai csatorna létesítésére irányult.

Klauzál Gábor volt egyik főtámogatója az ipari vagyis realiskolák, nemkülönben Pesten egy felsőipariskola (Polytechnicum) létesítésének is, mellyel a városi polgárság erősítését célozta. A kormány

* ZSILINSZKY MIHÁLY: Csongrádvármegye története. III. köt. 33. lap.

merev ellenzése miatt azonban ez a javaslat nem emelkedett törvényerőre.

Ürömcseppek is vegyültek az örömpohárba. A felvidéken a tótság mozdult meg, nyelvbeli, műveltségbeli s így társadalmi különválásra törekedvén ; délen pedig az illírizmus született meg, amely a szabadságharc napjaiban, sőt mondhatni egész máig, a magyar nemzeti állameszme ellenségévé szegődött.

III.

A NEMZETI SZABADELVŰ IRÁNYZAT.

Már az előző 1832/36-i pozsonyi országgyűlésen megjelenik KOSSUTH LAJOS a fiatal jurátusok között s az ifjuságtól alakított *Társalgási Egyesületnek* csakhamar vezetője lesz. Az országgyűlés tartama alatt LÓNYAY GÁBOR, zempléni nagybirtokos kérésére az országgyűlési eseményekről *Leveleket* kezd irogatni, amelyekből nemsokára kialakult az *Országgyűlési Tudósítások* c. folyóirat. Az országgyűlés befejeztével odahagyja Pozsonyt, Pesten telepszik le s megalapítja a *Törvényhatósági Tudósítások*-at, amely az új eszmék hathatós terjesztője lett.

A központi kormánynak kellemetlen volt Kossuth hirlapi hangja, de meg egyáltalában a szabadelvű eszmék elterjedése, miért is elhatározta, hogy a kellemetlenkedőket elteszi láb alól. Azért is 1837. május 5-én éjjel izgatás címen elfogatják Kossuthot és Budavár börtönébe csukatják.

A törvénytelen elfogatást törvénytelen ítélettel tetőzik: elítélik az ugyancsak elfogott Wesselényit négy, Kossuthot három évre.

Ily körülmények közt nyílt meg 1839. június

6-án az 1839—40-i országgyűlés. Mindjárt az elején nagy vitára adott alkalmat a sajtó- és szólás szabadság ügye, amelyek Wesselényi s Kossuth elfogatásával s elítélésével voltak kapcsolatban.

Klauzál Gábor volt az ellenzék vezérszónoka s heves beszédben kelt ki a törvénytelenül behozott előleges bírálat (cenzúra) ellen. A ház elnöke az előleges bírálat törvényes erejét vitatta, mi ellen Klauzál óvással élt s oly fényesen védte igazát, hogy majdnem az egész ház az óvás jegyzőkönyvbe vétele mellett szavazott.

Klauzál az 1839. június 3-i ülésen egyik legszébb diadalát aratta, amikor erősen megtámadta a kormányt a Wesselényin s Kossuthon elkövetett törvényteleniségek miatt. Felszólalását támogatta Csongrádmegyének az a határozata is, amellyel a főtörvényszéknek s a király hűtlen tanácsosainak megbüntetését kívánta.

Lánglelkű, a szabadság megvédelmezésében szinte páratlan beszédében Klauzál így nyilatkozott:

„De ha a főtörvényszékek csak a rendszeres munkákat kidolgozó országos választmánynak a hívtelenségi bűn felett való javaslatát megtekintették volna, nyilvánosan látták volna ott kitétetve, hogy a hívtelenségi bűn csak tettek által követhetik el; most pedig éppen azon tagok, kik ezen választmányban résztvettek és voksaikkal ezen véleményt pártolták, ellenkezőt mondanak, azt tudniillik, hogy hívtelenségi bűnt szóval is el lehet követni, és kérdés, ki követte el? Wesselényi? kinek minden hibája csak abban állott, hogy hazáját határtalanul szerette s midőn annak boldogsága szóban forgott, felejtve minden más egyebeket, nem vigyázva egyes kifejezéseire, éppen akkor, midőn hazájának boldogsága felett tanácskozni kívánt, iránta hívtelen lett, azon Wesselényi, ki

hazája iránti hívségét csak egy esztendővel ezelőtt a pesti vízáradás alkalmával élte veszedelmeztetésével is, midőn sok volt az ember, de kevés, kinek segíteni lelke lett volna — bizonyította.”

„Végre Kossuth Lajos dolgában nemesak a szólásszabadság, de a megyék nyilvánossága is megsértetvén, municipális rendszerünket végső elenyésztetés fenyegeti: mert ugyanis miért nem hivatkozik a kormány törvényekre, melyek valaha tiltották volna a megyei közgyűlésekben való táncszokásokat közleni? Ezen szerencsétlen honfitársunk áldozatja erős hitének s haza iránti buzgóságának, mely által vélte magát a törvények alatt erősen védettni s hitte, hogy a nyilvánosságot akadályoztatni nem lehet. Ugyanis, ha az állhat, hogy a kormány el is fogathatja akit akar, — ki állhat jól, hogy most nem küldetik-e olyan parancsolat, mely korlátolja ez vagy amaz jussunkat, midőn Ausztria birodalmában úgyszólván van már egy ország, melyben meghatározzatik, meddig legyen szabad este künn maradni, és ha a kiszabott időn túl találtatik valaki az utcákon, befogatik és elzáratik, — ha tehát áll e részben az, mit az előlülő és Esztergom-vármegyei követ mondottak, akkor ez tudtommal az első usus, melyet abususnak neveztek, továbbá ismét ha áll amaz, hogy a szokás a törvénynek derogálhat, akkor nem volna szükség a törvényre, mert a kormány és a bírák elengedően védenék jussainkat.“

„Véleményem szerint a szokásnak törvénytelen ségen alapulni nem szabad és a törvényeket is a kor szellemében kell érteni. Végre ha az usus a törvénynek derogálhat, akkor törvényre szükség nincs; bízzuk a bíróra, bízzuk a kormányra, megmutatta most, hogy mikép véd bennünket, — törvény elleni gyakorlat tehát nem áll,

kiváltképen mikor a nemzet világos jussai ellen van.“

Az alsó tábla már-már erélyesen intézkedett volna a sajtó- és szólásszabadság ügyében, de a felső tábla makacskodott.

Az ellenzék erre oly ingerült lett, hogy a kormány nem tehetett egyebet a kedélyek megnyugtására, minthogy felmentést javasolt.

Klauzál mindenben hű maradt utasításaihoz s része volt számos fontos törvényhozó alkotásban. Így megalkotta Deák s Klauzál terve szerint az országgyűlés a váltótörvényt, amely első e nembeli törvényhozási alkotásaink között, (XV. t.-c.), a kereskedelemről s kereskedésről (XVI. t.-c.), a gyárakról (XVII. t.-c.), és a közkereseti és részvénytársaságokról szóló (XVIII. t.-c.) törvényt. Ezek a törvények előhírnökei voltak az újeszmék diadalának.

Széchenyi István gróf, a nagy reformátor, az irodalmi téren folytatta a közgazdaság javítására irányuló tevékenységét. *A lóversenyről* 1838-ban írt munkájával a lótenyésztésre hívta fel a figyelmet, 1839-ben a *Minimumról*, 1840-ben a *Selyemről* írt könyvet.

Az országgyűlési követek tevékenysége Széchenyi és Klauzál irányadó vezetésével a legszélesebb körre terjedt ki. A már említett törvényeken kívül mezőrendőrségi törvényt alkottak, a királyi javaslatok alapján pedig országos bizottság alakítását határozták el a Duna, Tisza és mellékfolyóinak szabályozása végett. A Bécestől Triesztig, Magyarországon, mint természetes útvonalon, át vezetendő vasút ügyében is tanácskoztak s elhatározták, hogy az építővállalatnak nagy kedvezményeket adnak.

A *Nationalbank* működése ellen általános volt a panasz. Ezért állandóan felszínen volt egy *magyar nemzeti bank* felállításának eszméje. A tervezetésnél

azonban, egyrészt az osztrák kormány féltékenysége, másrészt a jegybank magatartása miatt, nem haladhatott tovább az országgyűlés.

Az örökváltságot is törvényerőre emelik (1840. évi VII. t.-c.) kimondván, hogy a jobbágyok földesúri tartozásait, szolgálataikat és adózásait egészen és örök időre megválthatják. Ennek a javaslatnak törvényerőre való emelkedése Klauzál egyik legnagyobb dicsősége.

A városi polgárság jogainak kibővítése is napirendre került, de különösebb eredmény nélkül. A magyar nyelv ápolására alapított Nemzeti Színháznak azonban 400.000 pengő forintot szavaztak meg.

A viszonyok megváltozásával a büntető törvénykönyv módosítása is elodázhatlan szükséggé vált. Ezért a két tábla legkiválóbb tagjaiból országos bizottmányt választottak, amelynek feladata volt a törvényjavaslat megszerkesztése. A javaslat tárgyalását a legközelebbi országgyűlési időszakra ki is tűzték. Ennek az országos bizottmánynak legmunkásabb tagjai Deák Ferenc és Klauzál Gábor voltak.

Az országgyűlést 1840. május 13-án hirtelen berekesztették. A szabadelvű ellenzék megütközéssel fogadta az ország munkálkodásának minden ok nélkül való gyors megszakítását s a küzdelmet kénytelen volt áthelyezni a vármegyékbe, egyesületekbe s ujságokba.

Klauzál Gábort, az országgyűlés ünnepelt vezéralakját, hazaérkezésekor a szegedi polgárság nagy tüntetéssel fogadta. Az ezernyi nép zenekísérettel lakása elé vonult s a polgárság vezérszónoka lelkes beszédben hangsúlyozta, hogy Szeged polgárai is a haza jövő felvirágzását csakis azoknak az elveknek diadalától várják, amelyeknek Klauzál egyik

legfőbb hirdetője; s csakis az a párt — a szabad-
elvű ellenzék — küzdelmeitől remélik a sikert,
amely pártnak ő egyik legtiszteltebb vezére.*

Csongrádmegye polgársága is nagy tisztelettel
s kitüntetéssel fogatja immár országos hírre emel-
kedett követét 1840. június 1-én: a váltóról, a
vallás szabad gyakorlatáról, a budapesti lánchídról,
a Nemzeti Színház támogatásáról szóló törvényekért,
melyek alkotása az ő nevéhez fűződik, — köszö-
netét s háláját tolmácsolván.

A két nagy hazafinál — Széchenyinél s Klau-
zálnál — is nagyobb sikerei voltak azonban Kos-
suth Lajosnak, a *nép emberének*. 1840 végével meg-
indította a *Pesti Hírlapot*, amely, mint az új
eszmék, a nemzeti kívánalmak leghűbb tolmácsolója,
kezdte meg pályafutását s hihetetlen gyorsasággal
az ország legnépszerűbb, legelterjedtebb lapja lőn.
Eddig hallatlan dolog volt, hogy alig megjelenése
után már ötezer előfizetője legyen valamely ujság-
nak, akik nemcsak olvasták, de vallották is azokat
az eszméket, amelyeket Kossuth lapja terjesztett.

A kormányt támogató párt meghökkent a lap
s Kossuth személyének népszerűségétől. S aki
aggodalmaikat legerősebb módon fejezte ki, az Szé-
chenyi volt; az ő látnoki lelke már megérezte,
hogy kezéből kisiklik a nemzet vezetése s azt
Kossuth fogja átvenni. Megkezdődött a két férfi
küzdelme az elsőségért.

Végeredményben mindketten egy cél felé töre-
kedtek: hogy nemzetüket, hazájukat nagygyá, bol-
doggá tegyék. Csak eszközeikben tértek el egy-
mástól.

Széchenyinek vezető eszméje a békés fejlődés,
Kossuthé a rohamos átalakulás volt. Széchenyi-

* REIZNER JÁNOS: A régi Szeged, 50. lap.

nek tervei megvalósításához idő, Kossuthnak csak alkalom kellett. Széchenyi a nemzet elméjéhez, Kossuth a szívéhez szólt. S aki ismeri a magyar nép jellemét és vérmérsékletét, az könnyen megértheti, miért kellett Széchenyinek félrevonulnia Kossuth elől.

Széchenyi a maga politikájának igazolására 1841-ben kiadta a *Kelet Népet*. Ebben egyúttal megtámadta Kossuthot s politikáját.

Kossuth fölvette a küzdelmet s *Felelet Széchenyi István grófnak* c. röpiratot adott ki politikájának védelmére. Az irodalmi harc is Kossuth győzelmével végződött.

Ez időben történt, hogy Németország Ausztriát is bele akarta vonni a vámszövetségbe (Zollverein), ami ellen a magyar közvélemény hevesen tiltakozott. Kapóra jött LIST FRIGYES híres munkája a nemzeti védő vámokról; ennek az eszmének Kossuth is hű harcosa lett.

A kormány nemzetellenes törekvéseit csak társadalmi úton lehetett immár ellensúlyozni, amiért is a szabadelvű ellenzék megalapította az *Országos Iparegyesületet* s innen indította meg támadó hadjáratát.

IV.

KLAUZÁL GÁBOR VEZÉRSZEREPLÉSE.

A központi kormány, amely a nemzet jogos kívánságait nem akarta teljesíteni s inkább az udvar kegyét kereste, érezte, hogy lábai alatt veszti a talajt. Hogy létét fenntartsa, olyan követi táblát akart összeállítani az 1843—44-i országgyűlésre, amely neki mindent vakon megszavaz. Evégből hallatlan erőszakoskodást vitetett véghez megfizetett embereivel s csak oly követjelölteket támogatott hatalmával, akik elismert udvari pártiak voltak.

Természetes, hogy a kormány első sorban a szabadelvű ellenzéki képviselők ellen fordult az új választások alkalmával; ezek közé tartozott Deák Ferenc, a haza bölcse is. Könnyű volt a kormánynak az eladósodott nemességet harcba vinni azzal a jelszóval, hogy „nem adózunk“, a szabadelvű ellenzéknek a közös teherviselés megvalósítása lévén egyik legmagasztosabb célja.

A felbujtatott tömeg vérengzése miatt Deák Ferenc a zalamegyei követi megbízást nem fogadta el, s így az alsó táblán vezető nélkül maradt a szabadelvű ellenzék. Pedig ha valaha, most volt szüksége a pártnak bölcs, körültekintő, tapintatos vezetőre. Most, amikor a követi utasítások a szabadelvű reformok összességét egyszerre követelték a rendi országgyűléstől.

Számos jeles politikus került ugyan a követi táblára, de kevésben volt vezető képesség. Beöthy Ödön bihari, Szentkirályi Móric pesti, Ghyezy Kálmán komáromi, Szemere Bertalan borsodi, Vukovics Sebő temesi, Percel Mór tolnai, Szalai László korponai stb. követ — mindmegannyi bajnokok a politikai küzdőtéren, de egy vagy más hiányzott belőlük a vezéri állás betöltésére. Az ellenzék vezetője Deák Ferenc távollétében nem lehetett más mint Klauzál Gábor, Csongrád követe, aki fényes szónoki képességeivel, szilárd jellemével, izzó faj- és hazaszeretete mellett böles mérsékletével s összes képviselő társánál nagyobb tudásával erre a bizalmi állásra szinte kijelölve volt. Deák irányító befolyása azonban továbbra is fennmaradt. Az ülések elején pl. Klauzál titokban leutazott Deákhhoz; éjjel ketten bezárkóztak s megírták a válaszfeliratot, mely azután a követi táblán a párt nevében előadásra került.

Klauzál Gábort, aki forma és lényeg szerint is vezette az ellenzékot, elkeserítették az ellenzékben felmerült egyenetlenségek és pártvillongások. Az ellenzék megszűnt egységes lenni, ami gyengéd lelkét mód fölött bántotta. Oly nagy volt e kiforratlan párt tagjai között a nézeteltérés, hogy közhiedelem szerint még Deák Ferenc sem tudott volna köztük fegyelmet, rendet tartani.

Széchenyi István gróf részben ezek miatt nem csatlakozott az ellenzékhez, bár elveihez ez állott legközelebb, hanem önállóan buzgólkodott a nemzet javán.

Klauzál Gábor vezérszerepléséről egyik kiváló kortársa* így ír: „A párt bizodalma még leginkább összpontosult Klauzálban, aki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyűlési szónokainknak, s akit

* HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történetéből. Bpest. II. köt. 386—387. lap.

ernyedetlen munkássága, a kérdések tökéletes, kimerítő ismerete s a tekintély, amelyet már a mult országgyűlésen vívott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlevő közt legalkalmasabbá tették a vezérletre. Feddhetlen, tiszta jelleme, nem kevésbé nyilvános mint magános életében köz-tisztelete; nagyhatású szónoklata, melyen rendszeren egy sajátságos melancholia vonult keresztül s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgató keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott anélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét.“

Csongrád megye — Klauzál Gábor küldője — követi utasításában a fönt említetteken kívül a robot megváltását, a regale rendezését, a nemesség megadóztatását, műegyetem, kereskedelmi és ipariskolák felállítását, a telekkönyv létesítését, az egyedárúság s céhek eltörlését, a harmincadok leszállítását, a keleti kereskedelemnek a Dunán való biztosítását, az Ausztriából behozott árúkra védővámok kivetését, vagyis az önálló vámterületet követelte.

Klauzál Gábor e korszerű újításoknak legfáradhatlanabb harcosa volt mind a megyegyűléseken, mind a pozsonyi alsótáblán; küzdelme tisztességes, becsületes volt, amit ellenfeleiről nem mindenkor lehetett mondani.

A követi utasítások megállapításánál például, mikor a megyegyűlésen erélyesen követelte a zsidók egyenjogusítását s pártjának tapsvihara mellett a nemesek már-már elfogadták indítványát, Bene József főispáni helytartó, a megyei udvari párt vezére így szólott:

„— Ugyan mennyit fizettek a zsidók a tekintetes úrnak ezért a nagyon szép beszédjeért, mert

nekem 2000 forintot ígértek csupán azért, hogy hallgassak“.

Természetes, hogy erre a nem várt s megdöbentő nyilatkozatra egyszerre lelohadt minden lelkesedés, a gyanúsítás a szívekbe lopózott s Klauzál népszerűsége, heves tiltakozása dacára, rövid időre aláhanyatlott, noha a helytartó gyanúsításából egy szó sem volt igaz.

Az országgyűlés 1843. május 14-én nyílt meg. A királyi előadásokban már nyoma van az új eszmék diadalának, mert új büntető törvénykönyvet, Dunaszabályozást, a városi polgárság megerősítését s közlekedő eszközök fejlesztését, a hiteltörvény hiányainak pótlását, országos jelzalog hitelbank felállítását ígéri a nemzetnek. Az ellenzék erejét ez a körülmény nagy mértékben erősítette, tekintélyét növelte.

Már 1843. július 5-én, alig hogy szőnyegre került a magyar nyelv kérdése, Klauzál Gábor egyik legremekőbb, leghatásosabb beszédét tartotta, indítványban követelvén a magyar nyelv teljes használatát az egész országban, beleértve a horvát részt is.

A horvát követek egy idő óta kihívó viselkedést tanúsítottak a nyelvkérdésben. Bár jól tudtak magyarul, az alsó táblán latinul kezdtek beszélni. A magyar követek nagyon felháborodtak ezen s a decemberi ülésen már botránnyok voltak várhatók, különösen amikor a táblai elnök csak javasolta a horvátoknak, hogy magyarul beszéljenek.

Klauzál Gábor december 2-án zsúfolt ház előtt szólalt föl s mint az ellenzék vezérszónoka kijelentette, hogy ragaszkodik a tábla ez év június 30-án hozott határozatához, mely szerint minden követ magyarul tartozik beszélni s beszédeik a Naplóba magyarul vétetnek föl. Egyben megróttá az elnököt, amiért nem követelte a horvátoktól a magyar beszédet.

Remek s hatásos beszédére az alsótábla zúgó éljenzésseléstapsviharban óriási többséggel fogadta el azt az indítványát, hogy a horvátok latin beszédeit figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bírónak tekinti s nem iktatja a Naplóba.

Jórészt Klauzál Gábor meggyőző beszédeire meghozta azután a tábla a magyar nyelv teljes jogairól szóló törvényt. Elhatározta a tábla azt is, hogy ezentúl a pénzek magyar körirattal veressenek, minden középületen s hajón pedig ezután a magyar címer s lobogó használtassék.

Az önálló magyar bank ügye is nem csekély vitát támasztott. Számos kiváló író már korábban sürgette a magyar nemzeti bank felállítását s ezzel a magyar pénzügyek függetlenítését az osztrákokéétól. A kiküldött országos bizottság készített is javaslatot, első sorban egy földhitelintézet létesítésére, de a kormány, amely a Nationalbank egységét látta veszélyeztetve, ellenezte a javaslat törvénybe iktatását.

Széchenyi István gróf e javaslatot összekötötte a közös teherviseléssel s indítványozta, hogy minden hold föld után két garas adót vessen ki a kormány, tekintet nélkül arra, hogy a földet nemes birtokolja-e vagy nem. Az így évente befolyó 5—6 millió forintból egy 100 millió forintos országos alap évi kamatain felül még évi 1 $\frac{1}{2}$ millió forint maradt volna e tőke törlesztésére. A törlesztő részeken túl még befolyó két garasos adóból olcsó kölcsön lett volna nyújtandó földbirtokra, hogy nagyobb beruházások legyenek létesíthetők. Könyvet is írt tervéről 1844-ben *Adó és kétgaras* címmel, amely nagy vitát támasztott.

A nemadózók pártja sem volt rest, minden követ megmozdított, hogy a kiváltságokon esorba ne essék.

Klauzál Gábor, aki a közös teherviselésnek lelkes híve volt, igaz meggyőződésből önzetlenül támogatta Széchenyi javaslatát. Már látta a mezőgazdaság megifjodását, az ósdi, elavult rendszer bukását, a mezőgazdaság nyomában az ipar s kereskedelem fellendülését, — de mindhiába. Csaló álom volt a kép, amely nem valósulhatott meg.

Ugyancsak Széchenyi 1844-ben 10.340.000 forint hitelt kért a táblától, amelyből utak, csatornák épültek volna. Klauzál Gábor a felsőházat, amely leginkább ellenezte e javaslatot, heves beszédben támadta meg; megróttá a főnemességet önző, a nemzet zömével mitsem törődő, a korral haladni nem akaró politikájáért, de elhatározásukat megmásítani nem volt képes.

Ebben az országgyűlési időszakban a legnagyobb vitát s legelkeseredettebb küzdelmet a vám- és kereskedelmi ügyek támasztották.

Magyarország vám és kereskedelem tekintetében teljesen önálló állam volt ugyan, de már Mária Terézia korában összevonták Ausztriával egy közös vámterületté, a vámtételeket pedig a bécsi kormány állapította meg, egyedül az osztrák ipar érdekeit tartván szem előtt: az ipari vámokat fölemelte s a nyers terményekét leszállította.

A szabadelvű ellenzék emiatt keserű panaszokra fakadt s a szabad kereskedelem mellett küzdött; maga Széchenyi is e felé hajlott angolországi tapasztalatai alapján.

Ámde amint List Frigyesnek *Das nationale System der politischen Ökonomie* című nagyszabású munkája megjelent, amely Magyarország viszonyait is vizsgálódása körébe vonta, — a szabadelvű ellenzék felfogása megváltozott s a nemzeti védővám elveit kezdte hangoztatni.

Kossuth Lajos heves harcot kezdett meg az

önálló vámrendszerért. A hare akkor tört ki legnagyobb erővel, amikor Magyarországot a kormány be akarta vonni a német Zollverein kötelékébe.

A szabadelvű ellenzék e tervnek ellenállott már csak azért is, mert a Zollvereinből a hazai németségre háramló erkölcsi erőt gyengíteni akarta. Egyúttal követelte a határvámok tételeinek Magyarország érdekeihez mért átalakítását, az ú. n. közbeeső vámvonalat azonban Ausztria ellen továbbra is fenntartani óhajtotta.

Bizottságot küldött ki a tábla, amely a vám- s kereskedelmi ügyekről jelentést készített. Ebben a vámügyet a követek s az országgyűlés hatáskörébe tartozónak mondják. Hangsúlyozza a jelentés, hogy a mostani rendszer mellett Ausztria gazdagszik, Magyarország pedig fokozatosan szegényedik. Magyarországot — úgymond a jelentés — mulhatlanul át kell alakítani ipari állammá, ez pedig csupán a védő vámrendszerrel lehetséges.

A bécsi kormány a határvámügyeket felségjognak tartotta s a királyi leirat, amely az országgyűlés bezárása előtt 3 nappal érkezett le a táblához, (1844. november 7-én) a vámtételek adatait csak a jövő országgyűlésnek volt hajlandó rendelkezésére bocsátani.

Az ellenzék szinte tombolt elkeseredésében. A legkiválóbb követek kemény támadást intéztek a kormány központosító politikája ellen.

Klauzál Gábor vezetett ebben is. A királyi leirat vétele után lángoló beszédet tartott Magyarország sérelmeiről s így nyilatkozott: „Álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták s mutassanak felilyen intézkedéseket“. (T. i. olyanokat, amelyeket a kormány a nemzet érdekében tett).

Klauzál Gábor nagy hatású, meggyőző beszédének nyomán határozatot hoztak: „A rendek a

kormány választát a legnagyobb nehezteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé felírni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, amelynek célja gátolni a honi műipar kifejlését.“

Miután Bezerédy István, Szentkirályi Mór s más kiváló ellenzéki szónokok támogatták Klauzál Gábor javaslatát, kimondta az országos határozat, hogy a polgárság állhatatos és szilárd türelmében keres a nemzet menedéket, az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedi s amellett, hogy a kormánynak bizalmatlanságot szavaz, *felhívja Magyarországot minden polgárát, hogy küszöbénél örködjék a magyar nemzeti műipar s kereskedelem érdekei fölött.*

A szabadelvű ellenzék a küzdelmet már korábban átvitte a társadalmi térre s 1844. szeptember 18-án Pozsonyban megalakította a *Honi Védegyletet*. A védegyleti mozgalom rövid idő alatt behálózta az egész országot s minden városban fiókegylet alakult.

Hatalmas arányokban fejlődött ki a hazai ipar támogatása. A nők, bár durvább kelméből, hazai ruhát viseltek — az ú. n. *honit* —, a férfiak szintén, még pedig formára is nemzetit. A magyar gyáripar gyors lendületet vett s rövid idő múlva nagyszabású ipari telepek keletkeztek. Az eddig bizalmatlankodó tőke is megmozdult s a vállalkozások támogatására sietett. Az országos ipari kiállításokon pedig bemutatták, hogy a magyar ipar még kevés támogatással is sokra képes.

A védőegyleti mozgalomtól a bécsi kormány s a mérsékelt politikusok egyaránt megrettentek, mert a forradalmat érezték benne. Maga Széchenyi

sem helyeselte a védőegyleti mozgalmakat s ennek nyíltan is kifejezést adott. Lelke irtózott minden rázkódtatástól s ő is a forradalomra vezető utat látta megnyílni a mozgalomban.

A központi kormány ijedtében némi engedményeket tett a vámtételeken, de a nemzet ekkor már nem elégedett meg ennyivel.

Széchenyi egészségének munkáját látván veszélyeztetve, Kossuthal erős küzdelembe keveredett s noha a *központosítók* (centralisták) az ellentétek kiegyenlítésére mindent elkövettek s az osztrák-magyar vámszövetséget hozták javaslatba, a meg bomlott rendbe még sem tudtak összhangot hozni.

Az 1843—44-i országgyűlés nem mondható eredménytelennek. Megszilárdította a szabadelvű politikába vetett bizodalmat, teljesen megérlelte a haladásra vezető eszméket s utolsó lépcsőfoka volt Magyarország átalakulásának.

Ez országgyűlési időszakban a tábla alkotásai közé tartozik az általános hivatalviselő képesség kimondása s a nemesi birtoknak nem nemes által való birtokolhatása; a Nemzeti Színház támogatása, a telekkönyv behozatala, a műegyetem felállítása, a hajózás akadályainak megszüntetése, az egyházi tized eltörlése, a magánosok közötti pénzviszony rendezése, a mértékek egyenlősítése, az ország közjává előmozdító vállalatok állami támogatása, a zsidók polgári jogainak megadása, stb.

Mindeme szabadelvű s nemzeti intézkedések keresztülvitelében Klauzál Gábornak oroszánrésze volt, sőt nem egy javaslatot ő készített.

Nagy szerepe volt Klauzálnak a büntető törvényjavaslat elkészítésében is. A felsőtábla ellenkezése miatt ez nem emelkedett ugyan törvényerőre, de becses anyagot gyűjtött egybe, amelyet

Deák Ferenc is felhasználta későbbi munkájában. Klauzál a javaslatot készítő bizottságnak egyik leglelkesebb, legmunkásabb tagja volt s különösen küzdött a halálbüntetés eltörlése s az esküdszék behozatala mellett.

A városok polgárságát is örök hálára kötelezte Klauzál Gábor, amidőn képviseltetésök tárgyalása alkalmával érdekeiket a legmelegebben védelmezte.

De talán egyik tevékenységével sem ért el Klauzál oly nagy sikert mint a zsidók egyenjogúsítása ügyében. 1844. február 10-én tartotta érdeklükben ismert nagy beszédét, amelyben a zsidó vallás ősi forrásához vezette vissza hallgatóit s hangsúlyozta a zsidók tiszta erkölcsét, szívnemességét és munkaszeretetét — s ezek után egyenjogúsításukat követelte.

A védőegyleti mozgalmak úgyszólván az egész nemzetet megmozdították s oly politikai áramlat felé sodorták, amelynek az 1849/49-i események ha nem is szükségképen, de okozatszerű következményei voltak.

Klauzál Gábor lelke épen úgy irtózott az erőszakosságoktól mint a szélsőségektől. E tekintetben Széchenyivel sokszor egy nyomon haladt, pedig halogatásokkal már nem elégedett meg a közvélemény. Rohamos átalakítást követelt, egyszerre minden átmenet nélkül s így Kossuth Lajos zászlója alá sorakozott.

A mérsékelteknek az volt most már feladatuk, hogy a szélsőségektől, a politikai halálugrástól megmentésük a nemzetet s Klauzál Gábor is e nagy időkben mindenkor ezt a politikát követte. Mint az események sokszor megmutatták, nem is sikertelenül. De a lavina-rohanást ő sem tudta megakadályozni.

Amint az előző korszakot Széchenyi-korszaknak s a szabadságharc idejét Kossuth-korszaknak nevezzük, az 1848-i eseményeket közvetlenül megelőző korszakot méltán mondhatjuk Klauzál-korszaknak, mert e korra ő nyomta rá egyéniségének bélyegét. Az országos alkotások legnevezetesebbjei az ő nevéhez fűződnek, s az ő tevékenysége és vezetése juttatták diadalra az újítások egész sorozatát.

V.

AZ ÚJJÁSZÜLETETT MAGYARORSZÁG.

Hogy a kormány ellenezte a szabadelvű képviselők és a nemzet zöme által követelt újításokat s előterjesztéseibe némely pontozatot csak kényszerűségből, a közvélemény nyomása alatt vett fel, ez már az 1843/44-i országgyűlésen nyilvánvalóvá lett. Hisz az oly fontos vám- és kereskedelmi ügyekben tett feliratra is közvetlen a táblák kapuzárása előtt válaszolt, még pedig félig-meddig elutasítóan.

A fölvetett újító eszméket az ellenzéki képviselők nem tudván törvényerőre emelni, a gyakorlatban kezdték megvalósítani. Bezeredy István, Tolnamegye adóját véve alapul, 1845-ben évi 300 forint adó fizetésére kötelezte magát. Példáját Csongrád vármegyében — Klauzál Gábor fészében — 60 nemes követte.

Az udvari s ellenzéki párt teljesen szervezkedve, előre megállapított tervezet szerint indult el az 1847/48-i időszakra történő követválasztásokra s előzően a követi utasítások egybeállítására. A Deák fogalmazta ellenzéki tárgysorozat öt pontot domborított ki: a közteherviselést, a városoknak a

törvényhozásban való részesedését, a törvény előtti egyenlőséget, az úrbéri viszonyok végleges szervezését, az ősiség eltörlését s ezzel a hitel- és birtokszerzés biztosítását.

Széchenyi István gróf ekkor lépett utoljára sorompóba Kossuth ellen *Politikai programtöredékek* című, szokatlan éllel megírt röpiratában, ámde teljesen hatástalanul, bár megjósolta benne a forradalmat és a nemzeti ügy elbukását.

A választásokon hallatlanul erőszakoskodtak a főispáni helytartók, úgyszólván számos kiváló ellenzéki: Klauzál Gábor, Deák Ferenc, Bezerédy István, stb. kibukott a követek sorából, Pestmegye ellenben a kormánypártiak féktelen izgatásának dacára Kossuth Lajos és Szentkirályi Mór szabadelvű ellenzékieket választá meg követekül. Széchenyit megdöbbenette Kossuth fényes győzelme, ott hagyta a főrendiházat és Mosonban követté választotta magát, hogy a nagy népembert ellensúlyozhassa.

Az utolsó rendi országgyűlés 1847. nov. 7-én nyílt meg Pozsonyban. Az ellenzék feje és vezetője Kossuth Lajos volt, míg a kormánypártiaké Somssich Pál s Babarczy Antal eszegrádi követ, Klauzál Gábor diadalmas ellenfele. Széchenyi mindakét párton kívül, illetőleg felül állott. A főrendi ellenzék Batthyányi Lajos gróf vezette, Perényi Zsigmond, Batthyányi Kázmér, Wenckheim Béla, Károlyi György s Teleki László gróf támogatásával.

A királyi előterjesztések tetemes újítást ígértek: az ősiség eltörlését, az úrbéri viszonyok végleges rendezését, a közlekedés megjavítását, a közbeneső vámvonaltörlését, a határvám s kereskedelem ügyeinek rendezését stb.

Az ellenzék, elveinek nagy diadalát látván a követi utasítások, a kormánypárt tárgysorozata s a

királyi előadásokban, a november 19-én kezdődő felirati vitában mind hevesebben kezdte ostromolni a kormányt a szabadelvű újítások összességeért.

A négy napig tartó felirati vita után az alsó tábla elfogadta az ellenzék feliratát. Miután azonban a felső tábla ezt elvetette, Kossuth javaslatára az alsó tábla a felirati javaslatokat levette napirendről.

Közben kitört a párizsi forradalom. A váratlan esemény rendkívüli fordulatot adott a szabadelvű ellenzék magatartásának. A magyar nép is föl-ébredt, megúnván a kormány rendszertelen, rossz uralkodását, szabadság, éltető levegő után vágyakozott. Amit tegnap kért, azt ma már követelte.

A forradalom hatása Bécsben a Nationalbank jegyeinek értékesökkenésével kezdődött, mire Balogh Kornél, Győr kormánypárti követe, március 3-án a pénzviszonyok miatt hívta fel nyilatkozatra a kormányt s javasolta, kérjék meg ő felségét, adjon felvilágosítást a Nationalbank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek fedezete felől. Kossuth Lajos kapva kapott az alkalmon, olyan tüzes, erős beszéddel támadta meg a kormányt, a kormánypárti tábort s Bécsset, hogy a korhadt intézmények épületének minden gerendája megrendült belé.

Éles boncolókés alá vette a rossz kormányozás minden bűnét és folytonos tapsviharban így folytatta beszédét:

. „Igenis, tisztelt Rendek, mirajtunk egy fojtó gőznek nehéz átka ül, a bécsi rendszer esontkamarájából egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmerevíti s lelkünk röptére zsibbasztólag hat“ . . .

Beszéde végén előterjeszti az uralkodóházhoz intézendő felirati javaslatát, amelyben alkotmányt kér Ausztria, szabadelvű újításokat s ezek bizto-

sítékául független felelős minisztériumot Magyarország részére.

Lehetetlen leírni ennek a beszédnek hatását. Jellemzésül elég följegyezni, hogy az alsótábla a feliratot másnap egyhangúlag elfogadta.

A felsőtábla tétovázott. Nem tudta, mitevő legyen. Félt a forradalom kitörésétől, félt Bécestől is. Elküldte tehát a nádort s főkancellárt Bécsbe utasításokért, addig pedig elnapolta ülését.

Az alsótábla ellenzéke rendkívül felingerült a halogató eljárás miatt, de bevárni kívánta, mit hoz haza Bécsből István nádor.

Épen 13-án, aznap érkezett vissza a nádor Pozsonyba, amikor Bécsben kitört a forradalom. Ez csak tüzelte a magyar szabadelvűeket.

Március 14-én az alsótábla ülést tartott. Kossuth itt, a bécsi forradalom hatása alatt, indítványt tett a felsőtábla összehívására s a felirat letárgyalására, a sajtótörvény kidolgozására s a honvédelem iránti javaslattételre pedig bizottság kiküldésére.

Egyhangúlag elfogadták a javaslatot, csak Széchenyi látnoki lelke borult el s intette óvatosságra az örömmámorban úszó alsótáblát.

A felsőtábla 14-én egyhangúlag elfogadta a feliratot s egy 72 tagú küldöttség vitte fel Bécsbe 15-én külön hajón. Ugyanakkor, amikor a pozsonyi két tábla vitatkozott, a pesti ifjúság 12 pontba foglalva egy napon életbe léptette az újításokat, ezek közt a közös teherviselést s Nemzeti bank felállítását.

A vér nélküli pesti forradalom százados bilincseket tört össze s milliókat vont be egy nap alatt az alkotmány sáncaiba.

Bécsben a következőnap, március 16-án, fogadta V. Ferdinánd a két tábla küldöttségét, amelyet

István főherceg nádor vezetett. Két nap mulva, 17-én, már királyi kéziratot kapott a nádor; ebben a feliratban foglalt kívánságok teljesítése foglaltatott, István nádor királyi helytartó lón, ő viszont Batthyány Lajos grófot első felelős magyar miniszterelnökké nevezte ki.

Leírhatatlan volt a nemzet öröme. Az egész ország mámorban úszott. Annyi százados küzdelem, jobbaink törhetlen hazafisága végre meghozta gyümölcsét.

De most a hétköznapok: a munka következett. A tábla bizottmányai éjjel-nappal ülészek, tárgyaltak, tanácskoztak, hogy a szükséges törvényjavaslatokat elkészítsék. Rövid két hét alatt el is intézték azt a nagy munkát, amelyben Klauzál Gábor is, noha követsége megszűnt, tevékeny részt vett s a Deák Ferencnél tartott tanácskozások egyik legpontosabb és legbefolyásosabb tagja volt. A 31 cikkelyből álló javaslatot beterjesztették a két táblának, amely egyhangúlag elfogadta s április 11-én a király már szentesítette is. E törvény-cikkelyek, mint az új Magyarország alapvető törvényei, 48-as törvények név alatt ismeretesek.

A nemzet fölszabadult, a jobbagység s polgárság alkotmányos jogokat nyert, kötelezettségét pedig megosztá az eddig kiváltságos nemesi osztállyal. Amiért Klauzál Gábor annyit küzdött és szenvedett, az végre megvalósult. A politikai irányzat ugyan nem kedvezett az ő tevékenységének, de az események csakhamar újra küzdő tere szőlították őt is.

A március 23-i gyűlésen Batthyányi Lajos gróf miniszterelnök az első minisztérium névsorát is bemutatta, amely a következő volt:

BATTHYÁNYI LAJOS gróf miniszterelnök,
DEÁK FERENC igazságügyi miniszter,

SZEMERE BERTALAN belügyminiszter,
 KOSSUTH LAJOS pénzügyminiszter,
 SZÉCHENYI ISTVÁN gróf közlekedésügyi miniszter,
 KLAUZÁL GÁBOR földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter,

EÖTVÖS JÓZSEF báró vallás- és közoktatásügyi miniszter,

MÉSZÁROS LÁZÁR hadügyminiszter,

ESZTERHÁZY PÁL herceg ő felsége személye körüli miniszter.

Kossuthon és Szemerén kívül a kabinet összes tagjai mérsékelt irányzatot követtek.

Az első miniszterek a szabadelvűség és hazafiság kipróbált bajnokai voltak egytől-egyig. „Klauzál Gábor — mondja Horváth Mihály — egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832. évi országgyűlésen feltűnt; az 1840-in Deák Ferenc után a legtöbb befolyást gyakorolt és akkor szónoklatának merészsége miatt hírének tetőpontján is állott. Az 1844-i országgyűlésen Deák távollétében ő volt az alsótablái ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrádmegyében, amelynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de március 15-e óta a fővárosban találkozunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyepőlőjét kezébe ragadta. Batthyányi iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék sorában, akinek az ipar szakában annyi ismeretei lettek volna mint Klauzálnak“.

A pesti lakosságot elkészerítette az a körülmény, hogy a király vonakodott a 48-i törvényeket szentesíteni s a minisztérium kinevezését aláírni. A forradalom talán idő előtt véres fordulatot vesz, ha a nádor a pesti mozgalmak megfékezésére

március 23-án ki nem nevezi Klauzál Gábort és Szemere Bertalant országos királyi biztosokká, akik minden erejüket latba vetették, hogy az átalakulás féktelenségekbe ne csapjon át.

Már március 15-én 14 tagból álló „közesendi bizottmány“ alakult Pesten, — legerősebb tagjai voltak Klauzál Gábor és Nyári Pál, — mely átlátván a veszélyes helyzetet, gyors elhatározással kezébe ragadta a mozgalom vezetését s a kihágástól megóvta a népet.

Március 30-án a pesti nép a szabadságtérre vonult népgyűlést tartani, amelyen a népszónokok fegyverbe szólították a nemzetet. A fegyvertár megrohanását, harangok félreverését tervezték, míg nem ott termett Klauzál Gábor s ékesszólásának egész erejével lecsillapította a féktelenkedőket. Hatásos beszédében higgadtságra, türelemre intette a háborgókat s kérte, hogy várjanak ő felsége döntéséig.

A királynak a nádorhoz intézett március 31-i leiratára, amelyben a 48-as törvények szentesítését ígéri, megnyugodtak a kedélyek főleg Klauzál higgadt és tapintatos föllépése következtében. Ugyanis amint Klauzál megkapta április 1-én a királyi leirat másolatát, éjjeli 12 órakor népgyűlést hívott egybe a Nemzeti Múzeum kertjébe s ott a lépesőkön felolvasta a leirat tartalmát. A nép örömujjongásban tört ki s a szabadság éltetésével nyugodtan szétoszlott.

Április 14-én érkeztek Pestre a miniszterek, akiket tengernyi nép fogadott s üdvözölt. A „közesendi bizottmány“, amelyben különösen Klauzál Gábor és Nyári Pál fejtett ki emberfeletti erőt a szenvedélyek megfékezésére, feloszlott s a rendfenntartást átadta az új kormánynak, amely április 16-án kezdte meg hivatalos működését.

Kossuth Lajos, akire tárcájának terhe legnagyobb súllyal nehezedett, mindenekelőtt az adózás rendszerét alakította át. A javaslat bár megfelelt az akkori idők követelményeinek, nem emelkedhetett törvényerőre, oly rohamosan következtek be a zavaros viszonyok s a szabadságharc folytatásához szükséges pénzüsszeget rendkívüli úton kellett előteremteni.

Kossuth tárgyalásba bocsátkozott a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal magyar bankjegyek kibocsátására s június 17-én a szerződést is megkötötte vele. Eszerint a bank átvesz a magyar kormánytól 5 millió forint értékű aranyat s ezüstöt, s ennek, mint fedezetnek ellenében kibocsát a fedezet $2\frac{1}{2}$ -szerese erejéig, azaz $12\frac{1}{2}$ millió forint értékű bankjegyet.*

Ámde még ez az 5 millió fémérték is hiányzott. Ezt a magyar bányák jövedelméből, nemzeti adakozásból, részint kölcsön útján remélte a kormány előteremthetni. Már előzőleg május 19-én Szemere Bertalan a kormány nevében felhívást bocsátott ki a nemzethez, felszólítván gazdagot és szegényt egyaránt, adja nélkülözhető aranyát s ezüstjét a haza oltárára. S a nemzetben nem is csalódott a kormány. Augusztus végéig 519.177 frt $18\frac{3}{4}$ kr ajándék és 564.993 frt 20 kr kölcsön birtokában volt a magyar kincstár, amely első alapja lett a magyar nemzeti banknak. 1849. januárban — az utolsó kimutatás szerint — a gyűjtött alap 2,082.218 pengő forintra rúgott, nem számítva a magyar bányák hozadékát; vagyis az ércalap csakhamar együtt lehetett volna.

-A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank kibocsátotta az 1 és 2 frtos bankjegyeket, és pedig 670.220 db egy frtost és 1,553.500 db 2 forintost, összesen 3,777.200 frt értékben.

* L. HAVAS, Osztr. Magy. Bank, 12—13. l.

Büszkén mondhatta el Kossuth, hogy: „Viszontagságos korunk egyik dicsőségéhez számíthatjuk majd azt, hogy Magyarország épen akkor fektette le hitelének alapját, midőn az általános európai pénzkrisis közepette csaknem minden országé bomlásnak indult.“

A nagy nemzeti pénzügyi művelet sima lebonyolítását méltán remélte mindenki. Ámde a sors könyvében más volt megírva.

Széchenyi István gróf, közmunka-közlekedésügyi miniszter jóslatainak teljesülését látván, a haza jövője feletti aggodalomban elborult elmével szeptember 5-én megvált tárcájától. Eszterházy Pál herceg, ő felsége személye körüli miniszter, másnap állásáról lemondott, 10-én pedig a miniszterelnök átnyújtotta a nádornak az egész minisztérium lemondását. Kossuth politikája teljesen diadalmaszkodott, a békepártiak pedig, köztük Klauzál Gábor is, leléptek a küzdőtérrel. Szeptember 17-én új minisztérium neveztetett ki s ezzel a nemzet teljesen a forradalom útjára került.

A harc szerencsétlen menete arra készítette a magyar kormányt, hogy 1849 elején a fővárosból Debrecenbe tegye át székhelyét. A bankósajtót ugyan magával vitte, de az ércalapot Pesten hagyta s ezt Windischgrätz herceg, a benyomuló győztes osztrák hadak vezére, lefoglalta. A papírpénzeket egyelőre nem tiltotta ki a forgalomból, sőt az 1848. év második felére s az 1849. évre előírányzott összesen 61 millió frtnyi közkiadások időleges fődözésére kibocsátott 5, 10, 100 és 1000 frtos ú. n. Kossuth-jegyeket sem bántotta. De csakhamar mást gondolt. Február 23-án értékteleneknek nyilvánítja a 15 és 30 kr-os papírokat, március 8-án az 5 és 100 frtos papírpénzeket tiltja ki a forgalomból, az 1 és 2 frtos bankjegyeket pedig

március 12-i rendeletével 8 napon belül becserélteti osztrák értékű jegyekkel.

A politika szekere is nagyot fordult. Március 4-én megjelent az Olmützben kiadott birodalmi alkotmány, amely Magyarországot egy tollvonással megfosztotta kivívott szabadságától.

Kossuth pártja erre azzal felelt, hogy az április 14-i országgyűlésen a Habsburg-házat trónvesztettnek nyilvánította.

A szép napokat, dicsőséges csatákat csakhamar követte Világos, hol a nemzet mindent elveszített.

Rossz gazdálkodással nem lehet vádolni a 48-as kormányt, mert ha az 1848. évi bevételeket (13 millió forint), az egy és 2 forintos bankjegyek átvett mennyiségét (4 millió forint) s az 1849. évi bevételeket (67 millió forint) kerek számban számítjuk, akkor a másfélévi szabadságharc nem került többé 84 millió forintnál, ami semmiképen sem nagy összeg.*

* L. DARÓCZI-HARMAT, A kereskedelem története, II. rész. (Magy. Keresk. Könyvtára, I. évf. 10. füzet).

VI.

A SZABADSÁGHARC UTÁN.

A világosi fegyverletétel következménye a hosszú küzdelem után kivívott önrendelkezés elvesztése volt.

A forradalmi idők mérsékelt politikusai, akik a szélsők uralomra jutása után visszavonultak a közélet mezejéről, kényszerült tanúi lőnek annak a rombolásnak, amelyet a hatalom telhetetlen birtokosai a szegény Magyarországon véghez vittek. Klauzál Gábor tétényi birtokára vonult és szőlőjét meg gyümölcsös kertjét művelte; lelke titkon sírt a nehezen kivívott s gyorsan elvesztett jogokért, de remélte nemzete feltámadását.

Iratait az osztrák rendőrség elkobozta, leveleit megsemmisítette s állandóan leselkedett rá: nem tudna-e rásütni valami olyat, amiért törvény elé állíthatná. De ilyet nem talált az aranytiszta jellemű férfiúban, s így ő szabadon, bár rendőri felügyelet alatt maradt, mint Deák Ferenc.

Magyarország közigazdasági ügye a bécsi kormány kezébe került ismét. 1850-ben eltörölte a Magyarország és Ausztria közt fennálló közbeneső vámvonalat s erre az osztrák iparcikkek előzőn-

lőtték ismét Magyarországot mint egykor; a külső államokkal pedig — Olasz-, Francia-, Német-, Orosz- és Törökországgal, — 1853—65 közt kereskedelmi szerződéseket kötött Ausztria.

Hogy forgalmát biztosítsa, a magyar kormány részéről 1846-ban épített pest-váci, majd pest-szolnoki vasútvonalat kiépítette egyrészt Bécsig, másrészt Cegléd-től—Szeged—Temesvár—Báziás-ig s a nagy európai hálózatba belekapcsolta a birodalmat.

Az adózási ügyekre kiváló gondot fordított az osztrák kormány, mert a háborúk rengeteg összeget emésztettek fel. Ezért behozta a bélyegilletéket, a fogyasztó-, jövedelmi-, telek-, házadót, s életbe léptette a dohány- és lőporegyedárúságot.

A törvénytelenül kirótt adó megfizetésének a magyar nemzet a végsőkig ellenszegült, így akarván lehetetlenné tenni a kormányzati rendszert.

A még Klauzál Gábor által módosított céhszabályzatot az osztrák kormány eltörölte s egy nyílt parancs az ipart teljesen szabaddá tette.

Azonban a fejedelem 1860-ban október 20-án némi alkotmányos formát adott a nemzetnek, amely *októberi diploma* néven ismeretes.

A visszavonultan élő politikusok a jogfolytonosságot hangoztatták. Így vélekedett Klauzál Gábor is, aki követjelölti beszédeiben nyíltan amellet harcolt, hogy Magyarország nyugalmát csakis az önrendelkező jog visszaállítása s a fennálló rendszernek bukása adhatja vissza.

1861-ben országgyűlést hívat egybe a fejedelem.

Klauzál Gábor, mint Szeged első kerületének követe, május 22-én nagyszabású beszédben támogatta Deák Ferenc felirati javaslatát s annak keretében a földművelés-, ipar- és kereskedelemre vonatkozólag míg egyrészt lesújtó bírálatot mondott a kormány eljárásáról, másrészt felállította a

magyar közgazdasági politika irányelveit. Beszédét a következőleg zárta be:

„Most azzal fejezem be szavaimat, hogy miután a sanctio pragmatikának értelme oly világos, hogy ebből senki mást nem következtethet, minthogy e kétoldalú szerződés egyaránt kötelező a nemzetre úgymint a fejedelemre, s mivel az ennek ellenébe elkövetett törvénysértések és alkotmányunk megtámadása, azoknak tulajdon cselekvéseik által, kik szénvedéseinknek okozói voltak, még a foglalási jognak oltalma alá sem vehetők, melynek általánosságban igazságtalanságát Somssich Pál követársunk helyesen kitüntette: azon tiszta öntudattal, hogy valamint e nemzet a közte és a fejedelme közt támadt viszályoknak sem oka, sem kezdője nem volt és hogy valamint tiszteletben tartotta mindig és tartja a fejedelem törvényes jogait, úgyszinte mindenkor kész méltányolni e honban lakó különajkú és vallású honfitársainknak úgymint a testvér horvát nemzetnek méltányos kívánatait; azon meggyőződésben és meg lévén győződve, hogy a személyes unió, mely minket az örökös tartományokkal kapcsolatban tart, nem mint nékiek hirdetni szokták érdekük ellenére áll fenn, hanem ez legbiztosabb tényezője leend az ő valódi alkotmányos lételük és szabadságuk kifejlődésének, tökéletes lelki nyugalommal nézek jövőnk elébe, szoroson ragaszkodva a nemzetnek törvényes jogaihoz és a nemzet független önállását biztosító régi és legújabb törvényeihez, azon erős hitben, hogy valamint a nemzet csak úgy erős, ha törvényeihez mindenben hű és mindenki iránt igazságos és méltányos: úgy a fejedelem állása is sokkal magasabb, ha az a törvények szoros megtartásában s az alatta álló nemzetnek megelégedésében, mintha az a mulékony hatalomban alapszik.

Deák, tisztelt képviselőtársunk által indítványozott felírásra szavazok.“ *

Az uralkodó kibékülni óhajtott nemzetével. Különösen Ausztriának a poroszok részéről szenvedett veresége s a német Bundból való kényszerű kilépése következtében.

E célból 1865-ben újra összehívta az országgyűlést, mely Deák Ferenc vezetése alatt ismételen hangoztatta a jogfolytonosságot, követelte a 48-as törvények visszaállítását, a király megkoronázását s a királyi hitlevél kiadását.

Az országgyűlési tárgyalásoknak sikere lőn s az új független felelős magyar minisztérium csakhamar kineveztetett Andrássy Gyula gróf elnöksége alatt, a kiegyezésre nézve pedig megalkotta az országgyűlés az 1867. évi XII. törv. cikkelyt.

KLAUZÁL GÁBOR ezt az örvendetes fordulatot már nem érthette meg — pedig a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteri székre ő volt kijelölve — 1866. augusztus 3-án Kalocsán hirtelen elhunyt.

* TOLDY ISTVÁN: A magyar politikai szónoklat kézikönyve. Pest, 1866. I. köt. 135. lap.

VII.

KLAUZÁL GÁBOR MINISZTERSÉGE 1848-BAN,
ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA.

KLAUZÁL GÁBOR 1804. november 18-án Pesten született. Atyja János belga eredetű volt. Ősei a huszita üldözés elől menekültek Belgiumba. Ott a „Clauzel“ nevet vették föl s csak itthon használták ismét eredeti Klauzál nevüket. Klauzál János Belgiumból azon alkalomból költözött Ausztriába, hogy nővére férjhez ment Pöck báró tábornokhoz Brünnbe. Itt az osztrák hadseregbe lépve, az Eszterházy-huszároknál az ezredesi rangig emelkedett. Erdemeiért 1793-ban „Szlavkovitzi“ előnévvel magyar nemességet nyert. A napoleoni háborúban Pesten mint a polgárőrség brigadérosát találjuk. Majd kilépett a hadseregből s Csongrád-megyében telepedett le, hol a Károlyi grófok uradalmában mint gazdatiszt nyert alkalmazást. Nejétől, Babarezy Ágnestől, négy fia született, kik közül Imre, a legidősebb, mint nemzetgazda szolgálta Magyarország közgazdaságát s több kiváló szakmunkával gazdagította irodalmunkat, másik fia az orvosi pályára lépett, József, a harmadik, a katonai pályát választotta s 1848-ban mint őrnagy harcolt a honvéd seregben, végül a legkisebb fiú Gábor volt.

KLAUZÁL GÁBOR a kegyesrendiek gimnáziumában Pesten elvégezvén iskoláit, a jogi pályára lépett s 1824-ben ügyvédi vizsgát tett. A gimnáziumban az első tanulók közé tartozott s 1818-ban a hatodik osztályban első eminens volt.

1824-ben Csongrádmegye első aljegyzőjévé, 1825-ben pedig már fizetési ülnökké választották meg. Ez év június 13-án, Keglevich Gábor gróf főispáni helytartó, beiktatása alkalmával, tiszteletbeli táblabíróvá nevezte ki, augusztus végével pedig a tisztújító közgyűlés fizetési táblabíróvá választotta. 1824-ben nősült meg Szegeden, nőül vevén Prezecka Máriát, egy vagyonos gyógyszerész leányát.

A megyei életben rohamosan emelkedett s egymást érték a kitüntetések, amelyekkel elhalmozták.

1828-ban a biztosabb adóalap összeállíthatása végett nép-, ház-, föld- s jövedelem összeírás rendeltetvén el az országban, Esztergom-megyébe a Csongrád-megyéből megválasztott Klauzál Gábor és Kiss Dániel rendeltetett ki összeíró biztosul. Majd Deák Antallal nádori biztosként küldték ki a horvát részekbe. 1831-ben a közveszélyessé vált rablóbandák kiirtására rögtönítélő bíróság állíttatván fel Csongrád-megyében, Klauzál Gábort e törvényszék tagjává nevezték ki. Ugyanez év július 6-án a kolera-járvány miatt megalakult „egészségre ügyelő állandó bizottmány“ egyik legmunkásabb tagja lett.

Az 1832/36, 1839/40 és 1843/44-i országgyűlésen Csongrád-megyét képviselte az alsótáblán, mint a felülkerekedett szabadelvű ellenzék tagja, majd mint vezetője s legragyogóbb szónoka. Az országgyűlésen mindenkor a legjelesebb s legbefolyásosabb politikusok sorában találjuk, aki haladó s ellenzéki kérdésekben kimerítő szónoklatokat tartott.

Klauzál Gábor az 1832/36. évi országgyűlésen veszrészletelőben. Itt rövid idő alatt az ország egyik első politikusa lón, ékesszólása, nagy tárgyismerete, szerény, megnyerő modora s tántoríthatatlan hazaszeretete révén. Meggyőződésévé vált, hogy Magyarország csak szabadelvű irányban fejlődhetik, s ezért az újításokért lelke mélyéből küzdött.

Ebben az országgyűlési szakban különösen a jobbágyság felszabadításáért s a szólásszabadságért harcolt emberfölötti erővel s ha az alsótáblán mult volna, a 48-as eszmék, az ő kezdeményezésére, bizonyára már ez időben törvényerőre emelkednek.

Az 1839/40-i országgyűlésen Deák Ferenc mellett a sérelmi politika s szólásszabadság leg-lelkesebb bajnoka volt s Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós báró és Lovassy László hűtlenségi perei alkalmával az alsótáblán oly elragadó beszédek tartott a közszabadság védelmezésére, hogy gyakran az ő befolyása alatt hozott a Ház s pedig többször egyhangú határozatot. A követi táblán Deák Ferencet nevezték az ország eszének, Klauzált pedig az ország szívének.

E rendbeli felszólalását Csongrád-megye azzal támogatta, hogy a főtörvényszék s a király hűtlen tanácsosainak megbüntetését követelte.

1840-ben Klauzál volt a záradékok nagymestere, amelyek közé a többségtől szorongatott ellenzék lépésként visszavonult, mire ezt az epigrammot készítették rá:

Klauzál clausulae nomen et omen habet.

Ugyane törvényhozási időszakban az V. t.-c. által, a büntető törvénykönyv s ezzel kapcsolatos büntető s javító rendszer behozatala iránt való véleményezésre kiküldött országos választmánynak — Deák Ferenc, Pázmándy Dénes, Bezeredy István, Eötvös József báró és Pulszky Ferencel együtt —

tagja lön s a munkálatokban mint a bűnök s büntetések c. rész előadója állandóan tevékeny részt vett.

Klauzál Gábort ezen az országgyűlésen való hazafias tevékenységeért küldői nagy lelkesedéssel fogadták s állásfoglalását a központi hatalom ellen magasröptű beszédekkel dicsőítették s további kitartásra buzdították.

1841-ben leköszönt fizetési táblabírói állásáról, amit a megye sajnálattal vett tudomásul.

Legnagyobb teher nehezedett vállaira az 1843/44-i országgyűlésen, amelyről Deák Ferencet nemtelen pártküzdelmek kiszorították.

Klauzál Gábornak kellett Deák Ferenc szerepét átvenni s ő lett az országgyűlési szabadelvű ellenzék vezére, bár sok aggodalmat okozott neki a párt tagjainak ingadozó magatartása. Míg otthon, megyéjében, a helytartói járószalagon vezetett kormánypártiak áskálódásai bomlasztották pártját, addig a táblán párthíveinek villongásai keserítették életét. Megszűnt minden pártfegyelem, pedig ha valaha, úgy ebben az időszakban lett volna arra szükség. Hisz korszakalkotó újítások kerültek napirendre: a nemesség megadóztatása, a jobbágyság felszabadítása, az ősiség eltörlése, a magyar nyelv ügye s az illirizmus ellensúlyozása, a vámügyek, a magyar ipar s kereskedelem védelme, a vallásszabadság, a zsidók egyenjogúsítása, a városok képviseltetése s általában a szabadelvű újítások.

Az ezen az országgyűlésen alkotott IV. és V. törvénycikkellyel, amelyeket ő szerkesztett s amelyekben a nem nemesek hivatalviselési joga mondatott ki, hazafiúi érdemeinek maradandó emléket emelt.

Az országgyűlés berekesztésével az egész hazában ünnepelték. Lisznyay Kálmán „Szónoki mellképek“ címmel verset írt hozzá; ebben őt a

nemzet legnagyobb fiaí közé helyezi. A vers végső szaka így hangzik :

Áldás e házra ! és országos üdv !
 És úgy tekintem mint a nemzetét,
 E ház „nem eladó“ s ha kérdeznék :
 Kié ? Ki bírja szentelt tűzhelyét ?
 Mondjátok a népnek örömtelen :
 — Ez élő ház „KLAUZÁL kebele.“

Vachot Imre pedig így jellemzi őt Országgyűlési Almanachjában : *

„KLAUZÁL GÁBOR a magyar politikai szónoklati pályán ritka tünemény ; mert ő tiszta felfogású, taglaló eszével mindig a dolgok mélyébe hat, az általánosság felszínét mellőzve, a legkisebb részletekre is jótapintatú találékonysággal bocsátkozik le, a fölvetett tárgyat minden oldalról meghányja-veti, filozófiai-, státustani-, természet- és polgárjogi, világtörténeti és alkotmányos szempontból egyaránt, minden felől biztos jártassággal, de azért a dolgokhoz nem tartozó felesleges kitéréseket gondosan kerülve és beszédeiben eleitől végig hű következetességet és összefüggő egységet tartva s ha valakiről, úgy bizonyosan felőle azt lehetett mondani, hogy okos ember előtt minden kerekszámban van.“

„Az említett taglaló és egyesítő értelmi tehetségén kívül a tanácskozási vezérséghez még önmérséklettel párosult lelkesedés, nyugalom, véleménytürelem, számoló taktika, engedékeny kibékítő szellem, szerénység, komoly méltóság, vonzó, hódító előadási modor, majd ha kell elragadó, majd ahol szükség van reá, lecsillapító ékesen szólás kívánatlik.“

„Hanghordozása szabályos, változatos és majd

* VACHOT IMRE: Országgyűlési Almanach. Pest, 1843
 22—26. lap.

mindíg bizonyos panaszkodó bús keservet visel magán, mi a magyar komoly lelkületével igazi fájdalmas rokonszenvben áll s mi a magyar ember szívét mondhatatlanul megindítja, elérzékenyíti, de azért korántsem vezetí puha, regényes, ábrándos érzélgésre; mert Klauzál előadása olvadékony lágysága mellett is eléggé férfias, energikus, sőt gyakran keserűen kitörő hangulat ömlik el rajta, de sértő, visszataszító gúnyolódás soha sem.

„Ő ugyan hathatós szavaival elragadja a hallgatót, de a vakbuzgó lelkesedés lidércei után posványba sohasem vezetí“ . . .

. . . „Tagadhatatlanul az igaz valóság az, hogy a mostani országgyűlésen Klauzál az alsótáblai ellenzék előtt *kalauzul áll*.“

Klauzál látva e párt széttagoaltságát, visszavonult az alsótábla küzdelmeitől. Áttette tevékenységét a megyei gyűlésekbe, de itt sem talált elegendő támogatásra, mert a főispáni helytartói rendszer híveinek számát Csongrád-megyében megapasztotta. Egyedül szegedi elvbarátaival érintkezett, velök gyakran tanácskozott a helyzetről, mi Csongrád-megye nemességét az 1846. december 20-i gyűlésen arra bírta, hogy óvást emeljen a „káros vidéki“ befolyás ellen.

Az 1845. szeptember 15-i megyegyűlésre benyújtott s a köztehverviselést kimondani javasló indítványa megbukott, ami fájdalmasan érintette. Jól esett szívének, amidőn Szeged város polgársága, a megyegyűlésről hazajövet, szeptember 22-én tiszteletére nagy fáklyásmenet rendezett s a polgárság vezérszónoka lelkes beszédben üdvözölte törhetlen szabadelvű magatartását.

Az uzsora megdöntésére 1845. április 3-án megalapította a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztárt*, a vidéknek egyik legrégebb s ma is legtekintélye-

sebb pénzintézetét. Az uzsora ez időben annyira elharapózott, hogy 12—40%-ot szedtek kölcsönökért s számos család tönkrement. Szeged és Csongrád vármegye örökké hálás Klauzál Gábornak eme nagyszabású alapításáért.

Tevékeny részt vett 1846-ban a Széchenyi István gróftól kezdeményezett *Tiszavölgyi Társulat* megalapításában is s a vármegye nemesei a július 14-i alakuló közgyűlésre Klauzál Gábort küldötték ki képviselőjükben.

Deák Ferencsel s a szabadelvű ellenzék vezérférfiaival állandó összeköttetést tartott fenn, velük levelezett s fontosabb kérdésekben irányt adott. Fájdalom, irományai elvesztek, amelyek e kor megvilágosítására sok adatot nyújtottak volna.

Az utolsó rendi országgyűlésen nem vett részt. Kibuktatták a csongrádmegyei kormánypártiak. Különösen Bene József főispáni helytartó fondorzkodott ellene. De Klauzál Gábor egész erejét latba vetette, hogy a küldött követek szabadelvű utasításokkal induljanak el a korszakalkotó országgyűlésre. Törekvése jórészt sikerült is.

A kormánypárt áskálódásai, meg nejének 1847-ben történt elhalálózása, nagyon lehangolták s már-már egészen visszavonulni készült a közélet teréről. De az események csakhamar ismét a küzdő-térre sodorták. A februáriusi forradalom hírére Bécsben 1848. március 13-án, Pesten március 15-én kitört a forradalom.

Már-már az utca vette kezébe a hatalmat, amikor Klauzál Gábor, aki ekkor Pesten tartózkodott, Nyáry Pállal s a „közesendi bizottmány“ tagjaival közbelépett s a megindult áradatot féken tartotta. A rakoncátlankodásra hajló tömeget szép szóval csitította, addig, míg az első független felelős magyar minisztérium kineveztetett s Pestre helyezvén át székhelyét, át nem vette a kormányzást.

Március 15-én Klauzál vezette föl a népet Budára a helytartó tanácshoz, a cenzúra eltörlését s a státus-foglyok kibocsátását követelve. Amint a tanács a kérelemnek eleget tett, Klauzál leült s nyomban elkészítette az első sajtószabályzatot, mely azonnal jóváhagyatott, a város és megye részére expediáltatott. Egyhuzamban 36 órát dolgozott e két nap Klauzál, 17-én pedig Nyáryval, Rottenbillerrel s Pulszkyval a nemzetőrséget szervezte.

Batthyányi Lajos gróf, a minisztérium megalakításával megbízott elnök, Klauzál Gábort a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárcával kínálta meg, a következő levélben szólítván fel hazafias munkálkodásra:

MAGYARORSZÁG MINISZTERELNÖKÉTŐL.

Tekintetes

KLAUZÁL GÁBOR úrnak

Hivatalból. Stafetális úton.

Pest.

Tekintetes úr!

Ő Felsége kegyes megbízásából független felelős magyar kormány alakításában működöm. Az idezárt törvényjavaslat magyarázni fogja annak formáját. Óhajtom Önt a földművelés-, ipar- és kereskedési osztály tárcájával kezében, azon sorban látni, hol eddig Deák mint igazságügyi-, Kossuth mint pénzügyi, báró Eötvös mint vallás- és közoktatásügyi, Szemere mint belügyi miniszterek tündökölnék. Öröömre válik, ha ezek közt helyet foglal. Ön ismeri elveimet. Egy zászló alatt küzdöttünk. A felelős kormány alakításában sem tévesztem ezeket szemem elől, sőt azért léptem a kormányrúdhhoz is, hogy azon elveket keresztülvigyem. Azon elveken kívül, miket említék, ez, mit Önnek biztosítékul adhatok arra nézve, hogy az általam összeszerkesztett kormány a szabadság érdekében és szellemében lesz alakítva. Mielőbbi

becses nyilatkozatát várom, hogy a kormány tagjainak névsorát Ő Felségének megerősítés végett hova-hamarább felterjeszthessem.

Vagyok tisztelettel

Pozsony, március 22. 1848.

a tekintetes úrnak

lekötelezettje

Gróf BATHYÁNYI LAJOS
miniszterelnök.

Klauzál Gábor eleget tett a felhívásnak s március 23-án Batthyányi Lajos gróf már előterjeszthette a minisztérium névsorát.

Világot vet Klauzál Gábor szerénységére s határtalan hazaszeretetére, Pesten a Szabadságtéren a március 25-i népgyűlés alkalmával tartott beszéde, amelyben elmondja, miért vállalta el a miniszteri tárcát: „. . . az első pillanatban nem annyira örömet, mint keserűséget érzett. Ő, ki a boldogságot soha sem kereste fény és hatalomban: ki el volt tökélyre fájdalmával a polgári magánkörbe zárkozni, egyszerre hívatva van oly polcra, hol nem fényben ugyan, mivel ez nem természete, de mégis oly nagyobb hatáskörbe, melytől annyi polgártárs jövője függ. — Csak tegnap vállalta el végre a neki ajánlott hivatalt, azon szoros kikötéssel, hogy *nem annyira miniszter mint barát akar lenni* s a hatalommal, mely kezébe van letéve, nem sujtani, hanem boldogítani óhajt és polgártársa legkisebbikétől is szívesen fogadja el a tanácsot. Sokat tőn szóló elhatározásaira az is, hogy most oly néposztály sorsa felett lehetend intézkednie, melynek boldogítása gyermeki első ábrándjaitól fogva forró óhajtása volt.“ . . .*

* Pesti Hírlap, 1848. évf. III. 28-i 12. sz.

A pesti mozgalmak azonban mind nagyobb erővel hullámzottak s a tömeg kitoréseitől lehetett tartani, miért is a nádor mint királyi helytartó Klauzál Gábort s Szemere Bertalant királyi biztosokká nevezte ki.

Szüksége volt az országnak erős kezére, mert már március 30-án a fegyvertár megrohanását tervezte a felizgatott tömeg s ha Klauzál ékeszolásával le nem csillapítja, a szabadság csakhamar vérkeresztséget nyert volna.

Április 1-én ismét csillapító közbelépésére volt szükség. A pesti ifjúság nem tudott megnyugodni abban, hogy a király mindaddig nem erősítette meg a 48-as törvényeket. Amint Klauzál erre nézve megnyugtató leiratot kapott Pozsonyból, éjjeli 12 órára a Múzeum kertjében népgyűlést hívott egybe s közölte a király elhatározását. A nép pedig békésen szétoszlott.

A szabadság megvédelmezése körül szerzett érdemeiért s „hazafias magatartásáért“ Szeged polgársága az április 4-én tartott gyűlésen Klauzál Gábort, Deák Ferenc és Wesselényi Miklós báróval együtt díszpolgárrá választotta s hozzá üdvözlő iratot küldött.

A 48-as törvények április 11-én szentesítést nyertek, mire a kinevezett új kormány április 14-én Pestre tette át székhelyét s 16-án megkezdte működését. A pesti közrendi bizottmány feloszlott. Klauzál Gábor, mint e bizottmány legtevékenyebb tagja, örök hálára kötelezte a nemzetet, rendfenntartó munkálkodásáért.

Mindjárt minisztersége kezdetén óriási tevékenységet fejtett ki, hogy tárcája ügyeit rendes kerékvágásba hozza. Április 28-án Trefort Ágoston elnöklete alatt szakférfiakból bizottságot küld ki, hogy a hírlapok s levelek póstadijának leszállítása

iránt javaslatot tegyen. Május havában meg is jelent rendelete, mellyel behozta a *mérföldekre osztott levélzóna-díjszabást*, 2—6—16 krajcárban szabván meg a levelek viteldíját. Ugyancsak április hónapban az iparvállalatok kamatjövedelem biztosítása s általában az ipar rendezése ügyében *ipartanács létesítését* tervezi, az árúforgalmi adatok egybegyűjtésére a minisztérium kebelében *statisztikai hivatal* szervezését rendeli el. A pesti gépgyárral szerződést köt 100.000 db. fegyver készítésére. A póstahivatalokhoz rendeletet intéz, melyben *a levelek felbontását szigorú büntetés terhe alatt megtiltja*. Április 27-én *szervezi a minisztériumot*, kinevezvén államtitkárrá: Trefort Ágostont, miniszteri titkárrá: Lukács Mórt, osztályigazgató tanácsosokká: Fröhlich Frigyes (keresk. oszt.), Rombauer Tivadart (ipari oszt.) és Ambrus Mihályt (pósta-oszt.); tanácsosokká: Keszlerfy Jánost (harmincad), Manó Istvánt (keresk.) és Fadgyas Pált (ipar); titkárokká: Mikecs Andrást, Péchy Ferencet, Kiss Miklóst, Csanády Ferencet, Bogyó Sándort és Korizmics Lászlót; fogalmazókká: Erődi Dánielt, Rajner Pált, Gyurkovics Mátét és Pataki Kálmánt (segédfog.)

Április 30-án *beosztja a minisztériumot*: 1. földművelésügyi oszt.; 2. ipari oszt.; 3. bel- és külkeresk. oszt.; 4. pósta-oszt. és 5. közegészségügyi oszt.-ra.

Figyelmét a legaprólékosabbnak látszó ügyek sem kerülték el. Június 10-én a gyógyszerházak jókarban tartása s a gyógyszerészgyakornokok oktatása tárgyában rendelkezik; 20-án pedig az Ausztriából behozott dohányra 15 frt vámot vet.

Június 9-én kibocsátja a céheket szabályozó 107 §-ból álló híres rendeletét, amely az ipar szabadság hajnalát jelenté. Július elején a meg-

szüntetett úrbéri tartozások becslése iránt bocsát ki rendeletet.

Valóban ily rövid idő alatt ily sokoldalú munkásságot kifejteni csak Klauzál óriási ereje volt képes. Pedig tárcája mellett sokszor a miniszterelnököt is helyettesítette. A többi közt ő kapta meg az osztrák minisztériumnak a királyhoz intézett s e részről is támogatott vádiratát a 48-as törvények azon rendelkezése ellen, amely a pénz- és keresk. ügyek önállósítása ellen irányult s amely oka volt a későbbi szakadásnak.

Az új népképviselői országgyűlésre a szentesített választási törvény alapján megindultak a választások. Klauzál Gábort két kerület is, a szegedi I. kerület s Csongrád városa, megtisztelte bizalmával. Klauzál Gábor a csongrádi megbízást tartotta meg, mert időrendben Csongrád választotta meg előbb.

Választói ezzel a dallal mentek a választási küzdelembe :

Klauzál Gábor a követem,
Az adót is megfizetem.

A kormány nagy tevékenységet fejtett ki az újjászületett ország boldogítására. Nem ideiglenesnek tekintette magát, hanem egy jobb jövő állandó előmunkásának. A jövő biztosítására bizottságokat nevezett ki törvénykönyvek szerkesztésére; szervezte a telekkönyvi hivatalokat, a mezőgazdaság emelése végett, Klauzál Gábor kezdeményezésével, földhitelintézet alapítására tette meg az előkészületeket; ugyanő tervezte a kereskedelmi és iparkamarák felállítását is, mire nézve, úgyszintén a keresk. bíróságok felállítására s a kereskedelem emelését célzó javaslatokra kikérte a pesti kereskedelmi társulatok véleményét is.

Rendkívül fontosnak tartotta a vámügyeket, amelyekről később az országgyűlésen is többször behatóan nyilatkozott. Augusztus havában felke-

reste a pesti kereskedelmi testületet, hogy szeptember 10-ig adjon véleményt az osztrák örökös tartományokkal szemben alkalmazandó vámdíj-szabályzatot illetőleg.

A kitört háború izgalmai azonban útját állták a békés haladásnak. Klauzál Gábor tevékenysége ennél fogva mind szűkebb térre zsugorodott össze s a döntő szerep a minisztériumban a had- és pénzügyi miniszternek jutott.

A *vámügy*, amely már az előző országgyűléseken is nagy és elkeseredett vitákat támasztott, a népképviselői országgyűlésen is napirendre került. Klauzál Gábor, akinek osztályába tartozott ez ügy is, oda törekedett, hogy *Magyarországot Ausztriától külön, önálló vámterületté szervezze s a vámtarifákat a magyar piac érdekeinek megfelelően szabja meg*. E célból az ú. n. közbeeső vámvonallal fenntartása mellett nyilatkozott, amelyet határvám-vonallá kívánt átalakítani. Erre nézve a bécsi kormányt megkereste, küldene ki egy országos szakbizottságot s ez az országos magyar szakbizottsággal egyetemben, a méltányosság alapján, egy új vámszabályzatot s vámdíjjavaslatot készítendő, melyet a két országgyűlés letárgyal. Bizonyos, hogy Klauzál ekkor *a védővámrendszer híve volt*, amely irányzatot a minisztertanács is követte.

Klauzál egyik nagy beszédében, amelyet a vámügyekben mondott el az országgyűlésen, hangsúlyozta, hogy *Magyarországtól lehetetlen teljes vám-szabadságot, vagyis a vámsorompók lebontását kívánni*, mert különben nem fejlődik ki az ország ipara, kereskedelme. Nem lehet, hogy egyik ország csak termelésre, a másik csak fogyasztásra legyen teremtve. Ha lenne ily ország — úgymond — az csakhamar elszegényednék. De viszont Magyarország méltányossággal legyen a védővámok megállapításánál Ausztriával szemben.

Klauzál felhatalmazást nyert, hogy mind Ausztriával, mind a külföldi államokkal kereskedelmi szerződéseket kössön s e tekintetben külföldi követünk megfelelő utasításokat kaptak.

A bécsi udvari párt fondorkodásai, majd nyílt ellenszegülése azonban lehetetlenné tették a békés irányzat működését, mire szeptember 10-én az egész minisztérium, vele Klauzál Gábor is, leköszönt.

Midőn a minisztériumból visszavonult, ott hagyta a közéleti küzdelmet is s hol tétényi szőlőjében gazdálkodott, majd pedig Szeged környékén buzgólkodott a gyümölcsstermelés emelése körül. Betegsége mindjobban erőt vett rajta; ellene a helgolandi tengeri fürdőben keresett menedéket.

Bár a forradalmi politikától miniszteri tárcája letétele óta teljesen tartózkodott, 1849-ben a szabadságharc után mégis vizsgálatot indított ellene a haditörvényszék, mint gyanúsított ellen, s rendőri felügyelet alá helyezte. Ugyanez évben másodszor is megnősült, Schmidt Emmát, Nagy Sándor 48-as honvédtábornok menyasszonyát vezetvén oltárhoz. E házasságból három gyermeke született: Emma, Gábor és Mária. Deák Ferenc ez időben (1859. márc. 16.) így ír róla Pulszky Ferenchez: „Klauzál, mint tudod, nős. Egy fia, egy leánya. Kistétényben derék szőlője s kertje van; nagy borász, kertész, egészen ennek él és családjának; kis gyermekét gyakran maga szoptatja (természetesen nem a maga tejével). Egészsége nem rosszabb mint volt 1848-ban, azonban most is sokat szenved vértolulásban.“

Egyik életrajzírója még életében így nyilatkozott róla: * „Klauzál Gábor igen nemes jellem, ki minden alkotmányos országnak díszeré és becsületére válnék. Ha nem mindenben párja

* Szegedi Híradó, 1866. évf. 19. sz.

is Deák Ferencnek, elvtársának s legkedvesebb barátjának, teljes mértékben bír ennek becsületes, igazságos, tiszta arany jellemével, törvénytiszteletével, szeretetreméltó szerénységével, tántoríthatlan hazaszeretetével. Mint státus-férfi és politikus a megyei élet emlőin nevelkedett ugyan, de látkörét európai utazás s a külföldi állapotok gondos vizsgálata által szélesbítette és sokoldalú terjedelmes ismeretekkel bír. Mint szónok kitünő, mindenkor rögtönöz, beszédei kezdetén csendes és nyugodt, de lassanként felmelegszik, csaknem lázas szenvedélyességre emelkedik s ilyenkor elragadó lesz.“

Vármegyéjének történetírója így ír róla:*) „Klauzál szónoklata sohasem tévesztette hatását, mert mindenki tudta, hogy amit mond, az igaz meggyőződése, mely teljes összhangban áll egész jellemével.“

„Deák Ferencnek nemcsak elvrokona, hanem személyes barátja is volt; s ezért élete fogytaig hű támogatója maradt. Bármily nehezek voltak a viszonyok, ő soha sem vesztette el hitét az általa védelmezett ügy diadalában.“

Mikor az 1844. országgyűlésről végjelentését a vármegyének betérjesztette, már jelezte, hogy közeledik az idő, mely az általa kimutatott ösvényen haladó nemzetnek jólétét meg fogja hozni. Ő a jólétnek legfőbb feltételül már akkor a nemzeti önálló felelős kormány kieszközlését tűzte ki, ennek elérhetésére pedig a népképviselői rendszernek és az általános közteherviselésnek behozatalát jelölte meg. Erre kell — úgymond — a jövő országgyűlésnek törekednie, ezt kell a fennálló nehézségek elhárítása által létrehozni. De a törvényhatóságra és a társadalomra is nagy feladat

*) Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története. Budapest, 1900. III. köt. 44—45. lap.

vár; a municipalis élet korában is meg kell tenni mindazt, ami a fennálló törvények keretén belül megtehető; az egyesületi élet terén pedig főként a közlekedés és ipar kifejlődését kell sürgetni.“

„A vármegye rendei nagy lelkesedéssel fogadták követjüknek úgy a jelenre, mint a jövőre nézve tett programmszerű kijelentéseit. Ez a lelkesedés okozta, hogy Szegő József táblabíró a közös teherviselést hazafias kötelességnek mondotta és mivel ez ideig az országgyűlésen nem mehetett keresztül, Bezeredy István példáját követvén, ő magát a fábiánsebestyényi zálogos nemesi birtoka után aránylagos adófizetésre kötelező, mit az 1845-ki márciusi vármegyei gyűlés köszönettel fogadott. A jó példa csakhamar követőre talált. A következő gyűlésen már több nemes jelentkezett önkénytes adó fizetésére, úgyhogy Csongrádban a közös teherviselés már az e tárgyban hozott törvény meghozatala előtt tényleg életbe volt lépve.“

Az 1860. évi csongrádmegyei tisztújító közgyűlésen Klauzált bizottsági taggá választották az alkotmányosságért folytatott küzdelemben szerzett érdemeiért.

Az 1860—61. rövid országgyűlésre Csongrád ismét megválasztotta követének, de ő a Szeged első kerületi megbízást fogadta el. Deák Ferenc mellett küzdött ez alkalommal is a felirati pártban s érdemeiért Szeged város polgársága 1861. január 14-én elhatározta, hogy arcképét megfesteti.

Ezen az országgyűlésen, Deák Ferenc felirati javaslatát támogatva, 1861. május 22-én nagyszabású beszédet mondott, amely nemcsak jogi, hanem közgazdasági fejtegetéseinél fogva is kiváló figyelmet érdemel. Valóságos pénzügyi-, ipari- és kereskedelmi programot nyújtott ez alkalommal,

amelyből kitűnik, minő irányelveket követett volna miniszteri hatáskörében, ha a forradalmi idők lemondásra nem kényszerítik.

Miután a közjogi sérelmeket I. Ferdinánd uralomra jutásától kezdve felsorolta, a magyar banks államjegyek megsemmisítését panaszolja fel, miáltal különösen az Alföld károsodott; sőt az árva-pénztárak sem nyertek semmiféle kárpótlást. Az meg felháborító, hogy az 1 és 2 frtos bankjegyeknek ércfedezetét lefoglalta Ausztria, a jegyeket pedig értéktelenné nyilvánította. A kincstári kötvények tulajdonosai, kik az országnak a hon védelmére tetemes összeget adtak kölcsön, máig sem kapták meg követeléseiket, noha az osztrák hadsereg majd 20 millió frt értékű hadiszert s természetvényt foglalt le.

A vasútak eladását is nehezményelte Klauzál beszédjében, mert a befolyt összeget Ausztria elköltötte. Az meg határozottan az ország érdeke ellen van, hogy a vasút részvényeinek nagy része a külföldiek birtokába került, miből — úgymond — aztán következik, hogy az ezekből befolyó jövedelemnek is nagyobb része a külföldre szivárog ki, ahonnan valahai visszaszivárgása alig remélhető, ez a státus bilancára nézve kimondhatatlan rossz hatással van, és pedig nemcsak jelenleg, hanem fennmaradhatása a jövőre nézve is s így még a józanabb elvek mellett gazdálkodó kormánynak is igen nehezíti a működését, miután a közigazgatásban, amennyire lehet, a legfőbb tekintetnek annak kell lenni, hogy a státusból kiment összegért, ha lehet, legalább ugyanannyi jőjjön vissza.

A kereskedelmi szerződések sem kerültek el figyelmét. E tekintetben a védővámrendszer s az ipar megerősödése után a szabadkereskedelem híve volt; Ausztriával pedig a méltányosság alapján

való vámszövetség barátja. „A prohibitív rendszer barátja soha sem voltam, sőt e részben — úgymond beszédében — azt tartom, hogy a nemzetek kölesönviszonyaik kellő felfogása mellett, semmi sem áll inkább érdekükben, mint amennyire csak lehet, az önfenntartás parancsolta kellő óvatossággal, a védvámrendszerből, lassú fokozatban, a termelő s iparerő kellő megfontolásával, amennyire lehet, a szabadkereskedés nagy elve felé hajolni.“

Keserűen említette itt, hogy 1848-ban Ausztriával a vámszövetség csupán a háború izgalmai s a minisztérium leköszönése miatt nem létesülhetett, noha mindkét parlament kiküldte már szakbizottságait.

Általánosságban helyeselte az osztrák kormány 1849 óta követett vámpolitikáját, csak a Poroszországgal 1853-ban megkötött szerződésnek egyes pontjait kifogásolta. Helyeselte, hogy számos termelvényünk (pl. a bor) kivitelét megkönnyítette a kormány, mert az így évenként befolyó mintegy 80 millió frtnyi ezüsttel a valutát rendezheti, még akkor is, mikor a német iparcikkek határvámját leszállította.

Igen érdekesen bírálja Klauzál a kereskedelmi mérleget is, midőn így szól: „A kereskedelmi bilancnak az utolsó két évben kimutatott javulása leginkább a valuta értéktelenedésének tulajdonítható, mely egyrészen azért, mivel az ezüstpénzek megdrágulása által sokkal drágábbá lett gyári készítményeit a vámszövetségnek a behozástól visszatartóztatja, másrésztől a gabonának nagy mennyiségben kivitelét elősegíti s ez által a bilancot ideiglenesen javítja.“

Erősen megtámadja ezután az abszolút kormány-behozta ú. n. közvetett (fogyasztó) adókat.

„Ezen adók mindenütt, hol józanul kezeltet-

nek, a termelést csak közvetve érintik, egyenesen pedig a fogyasztásra nehezednek. Nálunk ez — úgymond Klauzál — nem így van; itt ezen adók indirekt hatásán felül, melyet a fogyasztás nehezítése által a termésre gyakorolnak, a státuszgazdászati elveivel ellentétben, magát a termelést támadják meg, gátolják ezt kifejlődésében, csekély hasznot hozóvá, sőt még néha lehetetlenné is teszik.

Szemére lobbantja a kormánynak, hogy e rendszertől a külföldön már elállottak, Ausztria meg most hozta be Magyarországon. Kikel a dohányegyedárúság ellen, miáltal nálunk az oly magas fokra emelkedett dohánytermelés egyszerre tönkrement, nem is említve, hogy sok helyütt büntetésből tiltották meg a termelést.

Ugyancsak kikel a borra, forgalomba hozatala előtt kivetett adó ellen, mert ezáltal bortermelésünk, gazdaságunk eme virágzó ága, folytonosan senyved. A pálinkára s cukorra vetett adót is keserűséggel panaszolja fel, mert a pálinkafőzésnél nagy részben, a cukorkészítésben pedig egészen a termelésre nehezedik az adó, ami nagy igazságtalanság.

A cukoradó ellen így nyilatkozott: „Megfoghatatlan, hogy lehet a cukorfőzést, melyet már csak azért is, hogy a külföldi cukorért lehetőleg kevés pénz menjen ki, a kormány részéről ösztönözni és pártolni kellene, a közigazdászati érdekeinek egészen ellenére kifejlődésében mesterségesen akadályoztatni, sőt a meglevő gyárak közül többeket, hol az egyéb körülmények nem nagyon kedvezők, munkafelhagyásra kényszeríteni.”

Méltán kelhetett ki Klauzál emez adózó rendszer ellen, melynek az adóalap tönkretételét nézve, egyedüli célja volt „a lehető legtöbbet fizettetni.”

„A mi védelmünk csak a törvény, de ez oly paizs — mondja Klauzál beszéde végén — melyen megtört az eddigi megtámadás és ha ez újra történék — amitől Isten óvjon — ez a kitünő, de jogairól le nem mondó nemzet irányában ily hoszszas, mint volt, nem lehet!“

Ha figyelmesen elemezzük remek s az ország közgazdasági állapotát egészen felölelő beszédének minden részletét, bánkódunk azon, miért lett ily nagy köz- és nemzetgazda minisztersége alig öt hónapos életű.

Ismeretes ennek a kis országgyűlésnek sorsa. A felirati javaslatot csekély szótöbbséggel elfogadták ugyan, de 1861. augusztus végén szétoszlatták az országgyűlést, Deák augusztus 21-i tiltakozása dacára.

Ausztria bomlófélben volt. Az uralkodó ki akart békülni nemzetével, miért is 1865. december 20-ára új országgyűlést hívott össze Pestre. Szeged város első kerülete hű maradt vezéréhez, s november 15-én egyhangúlag ismét Klauzál Gábort választotta meg követéül. Klauzál, noha betegeskedése nagyon megtörte, ez országgyűlési időszakban is tekintélyes szerepet vitt. Deák Ferenc, Andrássy Gyula gróf, Eötvös József báró és Szentkirályi Mór társaságában az ú. n. középet vezérelte. A közösügyek tárgyalására kiküldött 50-es bizottságba március 5-én beválasztotta Klauzált is a Ház, másnap pedig a válaszfelirati bizottságban nyert előkelő helyet.

De már alig vehetett részt az országgyűlési tárgyalásokban vagy a bizottsági munkálkodásokban. Betegsége folyton gyötörte s többször halálhíre is elterjedt.

Az országgyűlést a kitört porosz-osztrák há-

ború miatt, június 24-én elnapolták, mire Klauzál tétényi kedvence nyaralójába vonult üdülni.

Július vége felé Szegeden találjuk, honnan 23-án Kalocsára utazott, hogy két gyermekének vizsgálatán jelen legyen. Itt Szabó Mihály káptalani ügyész házánál érte utól a halál. Tüdőgyuladást kapott, amely augusztus 3-án éjjeli 11 órakor 62 éves korában kioltotta életét.

Halála mély gyászba borította az országot, mely leghűbb, legigazabb fiainak egyikét vesztette el benne. A Szegedi Híradó* gyászkeretben így jellemezte a kiváló hazafit:

. . . „Őt születés és rang nem segítették elő emelkedésében, ő soha nem is kereste a kitüntetést; egyedül polgártársainak bizalma s őszinte tisztelete emelték azon magassáig, melyre lépni önzetlen hazafiúi jelleme, fényes esze és sok oldalú, széles ismereténél fogva hívatva volt . . .

. . . A szemek, melyekben a honfiúi lelkesedés tüze világolt, örökre becsukódtak, az ajk. mely oly nemesen tudta védni hazánk annyiszor sértett s letiport jogait s oly meghatóan panaszolta el szenvedéseit, végkép elnémult, de beszélnek tettei s hirdetik, hogy Klauzál Gábor a haza szentelt törvényeiből soha egy betűt sem engedett . . .”

Holttestét Szegedre hozták, közhelyre ravatalozták ki, s a polgárság egész búcsújárást tartott a kihűlt tetemhez. Temetése augusztus 6-án folyt le Szegeden. Szeged város polgársága s a vármegye, valamint a délvidék fejedelmi temetést rendezett a nemzet nagy halottjának, a szabad-
elvétség tántoríthatatlan bajnokának. Mintegy 25—30000 ember kísérté utolsó útjára s holttestét a belvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra.

* 1866. 63. szám.

Követtársa Osztrovszky József, volt kormánybiztos, megható beszédben búcsúztatta el a nagy halottat.

Síremlékét Hiador (Jámbor Pál) következő két szakaszos verse díszíti:

Hazádé volt eszed, szíved,
Ékes szód: ostorod.
Szegényebb vagy dúsabb-e ma?
Övé: dicső porod!

Dúsabb lón ő, én azt hiszem,
És a népé a hit:
Szegedhez nem szól senki úgy,
Mint szólnak hamvaid.

Augusztus 14-én tartatott meg lelki üdveért Szegeden a gyászistentisztelet, amelyen követtársai közül jelen voltak: Szentiványi Károly, a képviselőház elnöke, Eötvös József báró, az Akadémia elnöke, Szitányi Bernát, Lator Gábor, Jekelfalussy Lajos, Hollán Ernő, Domokos László s Dáni Ferenc országgyűlési képviselők. Gyászmise után Dáni Ferenc, szegedi követtársa, ezrekre menő néptömeg előtt méltatta Klauzál Gábor hazafiúi érdemeit. Ugyanez nap a szegedi zsinagógában dr. Lőw Lipót főrabbi mondott fölötte magasröptű emlékbeszédet.

A pesti és bécsi ujságok rokonszenves hangon vettek búcsút a küzdelmes negyedszázad kimagasló alakjától. Számos város egy-egy utcát vagy teret nevezett el róla.

A vidéki városok polgársága gyászistentiszteletet tartott lelki üdveért. Százakra megy azoknak a városoknak, kaszinóknak, egyleteknek, köröknek, pénzintézeteknek stb. száma, melyek részvétiratot intéztek a nagy halott özvegyéhez.

A képviselőház elnöke, Szentiványi Károly, a november 19-i első gyűlésen a következő beszéddel búcsúztatta el:

„E folyó év augusztus 3-án Klauzál Gábor képviselőtársunk megszűnt élni. Ő egész életét a hazának szentelte, kiterjedt és alapos ismereteivel előmozdította a hon javát, a hon boldogságát, őszeléd és szigorú, engedelkeny és hajlíthatatlan, erélyes és higgadt volt: szeléd a magányban, szigorú a nyilvános életben, engedelkeny embertársa megítélésében, hajthatatlan a haladás és szabadelvűség védelmében. Ő eréllyel oltalmazta a haza érdekeit, de sohasem feledkezett meg a higgadtságról, jól tudván, hogy a higgadtság fegyver, mely gyakran elhatározó pillanatban hozza meg a szükséges győzelmet.“

„Klauzál Gábor első föllépésétől utolsó lehelletéig. úgy a miniszteri padon mint azonkívül, tántoríthatlan híve volt a hazának. Az ő halála egyaránt sebzi barátai és a honfiak szívét. Az ő elvesztése nagy veszteség a hazára nézve; adjunk e veszteségből származó fájdalomnak helyet és kifejezést a jegyzőkönyvben.“

Szathmáry Károly így jellemzi a kiváló államférfiút, különösen mint szónokot:

„Az ő beszédei a magyar parlamentális ékes-szólás legszebb példányai. S hogy azok egyszersmind a leghathatósabbak is legyenek: megadta neki a természet mindazt, mi csak e tekintetben kívánni való lehet. Rokonszenvet gerjesztő szeléd arca, szólás nélkül is megnyerte a hallgatót, s ha ajkai megnyíltak: bánatos hangja, mint a szélnek kitett éolhárfaé, felkölté a szívekben mindazt, amit részvétnek és fájdalomnak neveznek, s átérezteté velünk mindazon kint, mely az ő nemesen érző keblét, a haza sebei fölött eltölté.“

„Hányszor jött fel közénk a miniszterialis hivatal-szobákba, dült arccal, tört fényű szemekkel és beszélt nekünk a muszka-intervencióról, melynek előrelátott dúlásai és kegyetlenkedései őt aludni nem hagyták.“ *

Halála fölött pedig így kiált fel életrajzírója:**

„Elvesztése minden körülmények között érzékeny csapás a nemzetre, kétszeresen az most, midőn közelállunk azon reményhez, hogy tehetségeit újra a tettek mezején vehette volna igénybe az anyagilag is annyira megroncsolt ország közgazdasága “

Csongrád vármegye 1867. április 25-én tartott megyegyűlésén Kárász Benjámín főispán beiktatása alkalmával Klauzál Gáborról, a vármegye legjelesebb fiáról, a szabadság és alkotmányosság erős bajnokáról, a vármegyének több ízben megválasztott országgyűlési követéről az elismerés meleg hangján emlékezett meg s a megye érdekeit jegyzőkönyvben örökítette meg, az özvegyhez pedig részvétiratot intézett.

Kialudt a fáklya, amely a szabadelvűségnek világított s a nemzetet az újjászületés földére vezette. Elporladt a test, de szelleme, eszméi örökké ragyognak a haza egén. Hazaszeretete, önzetlen munkássága, tántoríthatlan elvszilárdsága és acél jelleme pedig követendő példaként maradtak az utókorra.

* Vasárnapi Ujság, 1861. évf. 3. sz.

** Vasárnapi Ujság, 1866. évf. 32. sz.